

Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

anemonDerginin ana sayfası: <http://dergipark.gov.tr/anemon>**Araştırma Makalesi • Research Article**

Kuzey Irak'ta Yaşayan Êzidi Toplumunun Günümüzdeki Sosyal ve Siyasal Yaşamı Üzerine Bir Analiz

Engin Korkmaz*

Öz: Bu çalışma, Kuzey Irak Kürt Bölgesi'nde yaşayan Êzidi halkını tarihsel ve güncel bağlamlarıyla birlikte etnik, dinsel ve siyasi perspektiflerden incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın merkezinde, Êzidilerin uzun yıllardır dini ve etnik kimlikleri nedeniyle maruz kaldıkları ayrımcılık, şiddet ve “öteki” olarak algılanma sorunu yer almıştır. Çalışma, Êzidilere yönelik bu algının toplum hafızasında nasıl yer ettiğini anlamayı ve bu algının tarihsel, sosyal ve siyasi süreçlerle nasıl şekillendiğini çözümlemeyi hedeflemiştir. Bu bağlamda çalışma, Êzidi halkının karşı karşıya kaldığı sorunlar, Irak Anayasası'nda Êzidilerin temsil edilme düzeyi ve yasal hakları ile inanç ve geleneklerini sürdürme koşulları üzerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca, topluluğun yaşadığı sosyal, siyasal ve ekonomik zorluklar, geçmişte ve günümüzde gerçekleşen göçlerin etkileri ve geleceğe dair beklentileri ele alınmıştır. Araştırmanın verileri, Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) kontrolü altındaki Duhok, Zaho vilayetlerinde ve bu vilayetlere bağlı Baadre, Şeyhan ve Laleş gibi yerlerde yaşayan Êzidilerle yapılan görüşmelerle toplanmıştır. Saha çalışması kapsamında, Êzidi toplumundan seçilen bireylerle on adet soru üzerinden derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde elde edilen veriler ile Êzidilerin tarih boyunca maruz kaldıkları sistematik şiddet ve ayrımcılığı, anayasal temsiliyet eksikliğini, yerinden edilme veya zorunlu göç süreçlerinin toplumsal hafızada bıraktığı izler ortaya konulmuştur. Sonuç olarak araştırma bulguları, Êzidilerin kimliklerini koruma mücadeleleri, yaşadıkları göçler ve karşılaştıkları belirsizliklerin sosyo-politik konumlarını etkilediğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Êzidi, etnik ve dinî ayrımcılık, azınlık, anayasa, göç.

An Analysis of the Contemporary Social and Political Life of the Yazidi Community Living in Northern Iraq

Abstract: This study aims to examine the Yazidi people living in the Kurdish region of Northern Iraq from ethnic, religious and political perspectives in their historical and contemporary contexts. At the center of the research is the problem of discrimination, violence and being perceived as “the other” that Êzidis have been subjected to for many years due to their religious and ethnic identity. The study purposes to understand how this perception of Êzidis is embedded in public memory and to analyze how this perception is shaped by historical, social and political processes. In this context, the study focuses on the problems faced by the Yazidi people, the level of representation and legal rights of Yazidis in the Iraqi Constitution, and the conditions for the continuation of their beliefs and traditions. It also examines the social, political and economic challenges faced by the community, the effects of past and present migrations, and their expectations for the future. The data of the research was collected through interviews with Yazidis living in Duhok and Zakho provinces under the control of the Iraqi Kurdish Regional Government (KRG) and as well as in districts of Baadre, Şeyhan and Laleş in these provinces. The data

* Dr. Öğr. Üyesi, Hakkari Üniversitesi, ORCID: 0000000262191186 enginkorkmaz@hakkari.edu.tr,

Cite as/ Atıf: Korkmaz, E. (2025). Kuzey Irak'ta yaşayan Êzidi toplumunun günümüzdeki sosyal ve siyasal yaşamı üzerine bir analiz. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 403-429.
<http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1546489>

Received/Geliş: 09 Sep/Eylül 2024

Accepted/Kabul: 26 Mar/Mart 2025

Published/Yayın: 30 Apr/Nisan 2025

e-ISSN: 2149-4622. © 2013-2025 Muş Alparslan Üniversitesi. TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark ev sahipliğinde.

obtained from the interviews revealed the systematic violence and discrimination that Êzidis have been subjected to throughout history, the lack of constitutional representation, and the traces left in the social memory by the processes of displacement or forced migration. As a result, the findings of the research reveal that Êzidis' struggle to preserve their identity, the migrations they have experienced and the uncertainties they have faced have affected their socio-political position.

Keywords: Yazidi, ethnic and religious discrimination, minority, constitution, immigration.

Giriş

Ortadoğu'nun kadim topluluklarından biri olan Êzidiler, tarih boyunca hem etnik hem de dinî kimlikleri nedeniyle sosyo-politik dinamiklerin merkezinde yer almıştır. Irak başta olmak üzere Suriye, Türkiye ve Batı'da yaşayan Êzidiler, kendilerine özgü inanç sistemleri ve kültürel değerleriyle dünyanın önemli azınlık gruplarından biridir. Ancak bu kimlik, tarih boyunca maruz kaldıkları ayrımcılık, zorunlu göç ve toplumsal dışlanmanın da temel nedeni olmuştur. Kökenleri ve inanç sistemleri tartışmalara konu olsa da Êzidilik, İslam, Yahudilik ve Hristiyanlık gibi bölgenin büyük dinlerinden farklı, kendine özgü bir dini geleneğe sahiptir. Êzidilik, doğa unsurlarına saygıyı merkeze alan mistik ritüelleri ve teolojik öğretileriyle dikkat çekerken; Êzidilerin etnik kimliği de uzun yıllardır akademik tartışmaların odağında yer almaktadır. Êzidi halkı, inançlarından dolayı tarih boyunca komşuları olan halklar tarafından kendi deyimleri ile "soykırımlara" uğratılmışlardır. Öte yandan Irak'ta hem merkezi yönetim hem de Kürt yönetiminde Êzidi halkının yeterince siyasal ve sosyal temsiliyet elde edemediklerini bu araştırmada kendileri ile görüşülen Êzidiler tarafından dile getirilmiştir. Irak Şam İslam Devleti'nin (İŞİD) 2014'te Irak'ta yaptığı işgal ve katliam operasyonlarında Êzidiler, örgütün hedefinde olan tüm halklardan daha fazla zayıyat vermişlerdir. İŞİD'in 2014'te yaptığı baskı ve katliamlar hem Êzidi halkı hem de uluslararası toplumun hafızasındaki canlılığını korumaktadır. Tarih boyunca Êzidilerin karşılaştıkları sorunlar göç olgusunu da Êzidi tarihinin bir parçası haline getirmiştir. İŞİD saldırılarında yaşam alanlarını terk eden binlerce Êzidi, IKBY'de mülteci kamplarında yaşam mücadelesi verirken; bir kısmı Avrupa ülkelerine iltica etmiştir. Bu göç süreçleri sadece fiziksel değil; Êzidilerin kültürel ve sosyal yapılarında da dönüşüme yol açmıştır. Êzidilerin zorunlu göçle başlayan diaspora tecrübesi, kimlik mücadelesini daha karmaşık hale getirmiş ve Êzidiler hem bölgesel hem de uluslararası politika sahnesinde önemli bir gündem konusu haline gelmiştir. Ayrıca göç, Êzidi toplumunun geleneksel yaşantı ve inançlarına yönelik olumsuz durumlara sebebiyet verdiği gibi aile yapılanmasının parçalanmasına da sebebiyet vermiştir. Êzidiler inanç ve kültürlerini korumak için kapalı bir toplum şeklinde yaşamışlardır; fakat Êzidilerin günümüz modern dünya sistemi içinde kapalı toplum olarak yaşamalarının imkânları ortadan kalkmıştır. Onlar da hem IKBY altında kendilerine siyasal ve sosyal pozisyonlar elde etme çabası içindeler hem de farklı nedenlerle iç ve dış göçlere maruz kalarak yeni kültür ve medeniyetlerle karşılaşmışlardır.

Bu araştırmada, alan yazından yararlanmanın yanı sıra saha çalışmaları aracılığıyla elde edilen veriler doğrultusunda Êzidilerin tarihsel geçmişleri, günümüzdeki yaşam koşulları, anayasal temsilleri ve özellikle zorunlu göç süreçleri ile İŞİD saldırılarının doğurduğu sonuçlar analiz edilmiştir. Araştırmanın önemli amaçlarından biri, Êzidi toplumunun Irak Devleti'nin kuruluşundan itibaren yaşadığı sorunların izini sürmektir. Irak Anayasası çerçevesinde Êzidilerin etnik ve dinî temsiliyeti ile haklarının ele alınışı, bu çalışmanın anayasal boyutunu oluşturmaktadır. Ancak Êzidiler için sadece anayasal temsiliyet değil, aynı zamanda toplumsal kabul, ayrımcılık ve yaşanan şiddet olayları da dikkat çeken bir inceleme alanlarıdır. Özellikle Irak'ın Saddam sonrası dönemde yaşadığı siyasi kargaşa, Êzidilerin yaşam koşullarını daha da zorlaştırmış ve toplumsal olarak marjinalleşmelerine zemin hazırlamıştır. Araştırmanın diğer önemli odak noktalarından biri ise Êzidilerin zorunlu göç süreçleridir. Göç olgusu, Êzidilerin tarihsel geçmişinde sıkça karşılaşılan bir durum olmakla birlikte, İŞİD saldırılarından sonra göç yeni bir boyut kazanmıştır. Bu göçler, hem fiziksel bir zorunluluk hem de toplumsal yapının dönüşümü açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Tüm bunların yanında, Êzidi toplumunun gelecek beklentileri ve toplumsal uzlaşma bağlamındaki önerileri araştırmayı ayrıcalıklı tutan bir husus olmuştur. Araştırmada alan yazın taraması ve saha verilerine dayalı olarak Êzidilerin maruz

kaldığı ayrımcılık politikaları, saldırılar, zorunlu göç süreçleri, toplumsal travmaları ve bu süreçlerin bölgesel ve uluslararası bağlamdaki sosyo-politik sonuçları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Böylece Êzidi toplumunun geçirdiği dönüşüm hem tarihi bir perspektifle hem de güncel konjonktürle anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmanın sorularını yazabilmek için Êzidiler üzerinde Türkçe, İngilizce, Arapça ve Kürtçe yazılmış kaynaklardan okumalar yapılmıştır. Akademik boşluk olarak tespit edilen hususlar kaydedilip bunlara bağlı on adet araştırma sorusu hazırlanmıştır. Araştırma soruları hem gramer kuralları hem de geçerlilik ve güvenilirlik bakımından üç uzmana gönderilmiştir. Uzman kişilerden gelen dönütlere göre sorular tekrar gözden geçirilip yeniden yazılmıştır. Sonraki süreçte çalışmanın amacı, yöntemi yazılıp etik kuruluna başvurulup gerekli izin alınmıştır. Hakkari Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 15.01.2024 tarih ve 2024/3 sayılı kararı ile araştırmanın etik uygunluğuna yönelik izin alınmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında Kartopu tekniğinden yararlanılmıştır. Bu teknik ile araştırmaya katılanlarla görüşülürken onlara diğer katılımcıları da kastederek soru sorma fırsatı verir. Böylece araştırmaya daha fazla kişi katılarak araştırmanın sınırları geniş tutulur ve daha fazla veri elde edilmesi (kartopu büyür) sağlanır (Patton, 2002:237). Êzidi toplumu, dışa kapalı bir toplumdur ve bu topluma ulaşmak için onlardan olan birileri ile irtibata geçmek gerekmektedir. Bu bakımdan araştırmacı Êzidi toplumundan tanıdığı sivil toplum yöneticisi bir birey ile iletişime girip araştırmanın amacı, önemi, verilerin nasıl kullanılacağını söz konusu bireye anlatmıştır. Araştırmacı, kendisi ile iletişime geçilen Êzidi bireyde güven oluşturduktan sonra onun vasıtası ile görüşmeler gerçekleştirmeye başlamıştır. Araştırma için aktivist, siyasetçi, dernek temsilcisi, öğretmen gibi belirli bir eğitim seviyesine sahip Êzidilerle on adet (dokuz erkek, bir kadın¹) derinlemesine görüşme yapılmıştır. Böylece araştırma doyuma ulaştırılmıştır; çünkü bu sayıdan sonra görüşme yapılanlar önceki görüşmecilere benzer bilgiler aktardığı için görüşmeler sonlandırılmıştır. Görüşmeler Google meet, zoom gibi programlar vasıtası ile yapıldığı gibi bazı görüşmeler de araştırma sorularının görüşmecilere gönderilmesi sonucu onların verdiği yazılı ve sesli yanıtlarla gerçekleştirilmiştir. Yazılı ve sesli cevap veren görüşmeciler önceden telefonla aranmış ve araştırma soruları telefonda da sorulup bu konuda sohbet edilmiştir. Görüşülen tüm kişilerin isimleri güvenlik, mahremiyet ve mesleki etik nedeniyle gizli tutulmuştur. Görüşmecinin kimliği yerine K1², K2 gibi kodlamalar yapılmıştır. Araştırma verileri sosyal ve siyasal bağlamda analiz edilmiştir. Ayrıca verilerin analiz edilmesinde Maxqda programından da yararlanılmıştır.

Bulgular

Bu ana başlık altında alan yazın ve Kuzey Irak Kürt Bölgesinde görüşme tekniği ile toplanan veriler, altı tema hâline getirilip yazılmıştır. Söz konusu görüşmelerde araştırma sorularına verilen yanıtlara göre katılımcıların en çok üzerinde durdukları konulara bağlı olarak başlıklandırma yapılmıştır.

Etnik ve Dinî Bağlamda Êzidiler

Êzidiler³, mitolojik anlatılarında kökenlerini Adem ve Havva dönemine kadar geri götürebilmektedir. Çağdaş araştırmalar ise Êzidilerin MÖ 4700'lere kadar uzanan etno-dinsel bir geçmişe sahip olduğunu ileri sürmektedir. Bununla birkikte belgelere dayandırılan Êzidi tarihi, en erken Adi⁴ bin Müsafir dönemine (MS 1071-1061) kadar takip edilebilmektedir (Allison, 2001; Bozan, 2012;

¹ Çalışmada cinsiyet eşitliği olmamasının nedeni, araştırma yapılırken Êzidi kadınlara ulaşmanın zorluklarıdır.

² Katılımcı1

³ Bu kelime İngilizce "Yazidi", Türkçe "Yezidi", Farsçada İzid, İzad şeklinde kullanılmaktadır. Bu araştırma için mülakat yapılan insanlara göre "Êzidi" diğer kullanımlardan daha uygundur. Bu bakımdan araştırmada, "Êzidi" kelimesi kullanılmıştır.

⁴ Bazı kaynaklarda "Hadi" geçmektedir.

Dinnayi, 2019; Kreyenbroek, 2014). Genel olarak Êzidiler Irak, İran, Suriye, Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan gibi ülkeler ile Avrupa’da yaşamaktadır. Irak’taki Êzidiler çoğunlukla Sincar (Şengal), Laleş, Baadre, Başika, Zaho, Duhok, Semel, Zumar ve Şeyhan gibi yerleşim alanlarında yaşamaktadır. Yaygın olarak yapılan araştırmalarda göre Êzidilerin, Kürtçe’nin Kurmanci lehçesini konuşan etno-dinsel azınlık olduğu ifade edilmektedir. Tüm dünyada Êzidilerin toplam nüfusunun 800.000 ile 1.000.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir ve bunların büyük bir kısmı Kuzey Irak’ta yaşamaktadır (Goodman vd., 2020; Kizilhan & Noll-Hussong, 2017). Her ne kadar modern dönemde Êzidiler’in ayrı bir millet olduğu ileri sürülüyorsa da Êzidiler etnik olarak Kürt’lerdir. Êzidilik, Kürtçe dilinde “Allaha tapanlar” anlamına gelmektedir. Diğer bir ifade ile “Ezdan” kelimesi “Tanrı” anlamına gelmektedir (Baban, 2010; Omer, 2018). Êzidi halkı, tarihsel süreç içerisinde inançlarına ve geleneklerine güçlü bir şekilde bağlı kalarak toplumsal kimliklerini korumayı başarmış bir topluluktur. Dinî ve kültürel pratikleri, yalnızca bir inanç sistemi değil, aynı zamanda onların sosyal dayanışmasını güçlendiren ve toplumsal sürekliliğini sağlayan temel bir yapı taşıdır (Allison, 2001; Kreyenbroek & Rashow, 2005). Baas Partisi, Êzidi topluluğunun Emevilerin takipçisi olduğunu iddia ederek onlara karşı Araplaştırma politikası gütmüştür. 1977 nüfus sayımına göre Êzidiler, Arap kategorisinde değerlendirilmiştir (Salloum, 2016). Ayrıca Êzidi isminin Yezid b. Muaviye’ye nispetle Êzidilere verildiği iddia edilmektedir. Bu görüş Êzidiler tarafından kabul edilmemektedir. İslam Tarihi ve diğer kabul görmüş bilgi ve belgelere aykırı olarak Êzidiler, Yezid’in, Muaviye’nin oğlu olduklarını kabul etmezler. Êzidiler, O’nun nur olduğunu ve Huda’nın bir elçisi olduğunu, bozulan dünya düzenini yeniden tesis etmek için insan suretinde gönderilen bir resul olduğunu, görevini bitirdikten sonra da tekrar göğe yükseldiğine inanırlar (Okçu, 1993:14-15).

Êzidiler, Êzidiliği bağımsız bir din olarak görmektedir; yani Ezdiler kendilerini İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi Orta Doğu’daki diğer dinlerin bir kolu olarak görmemektedirler. Onlara göre Êzidiliğin kendine özgü bir inanç, öğreti ve ritüel sistemi vardır. Êzidilerin bu söylemdeki amacı, Êzidiliğin diğer dinlerle eşit statüye sahip olmasını ve doktrinel düzeyde ötekileştirilmesini engellemektir (Ahmad, 2022; Omer, 2018; Salloum, 2016). Êzidiler, Êzidiliği kadim bir inanç biçimi olarak görüp kendilerini eski Mezopotamya’nın gelenek ve mirasına bağlı bir insan topluluğu şeklinde tanıtmaktadır. Bu topluluk İran, Hint-Avrupa ve Mezopotamya inançlarının yanı sıra Sümer, Babil, Asur inançlarından da etkilenmiştir (Kreyenbroek, 1995; Omarkhali, 2017). Ayrıca, Êzidiler’in ileri sürdüğü argümanlara göre “Êzidi” veya “Yezdi” kelimesi “Yê ez dayî” kelimelerinin birleşiminden oluşup “Beni yaratan” anlamına gelmektedir (Xemo Xıdır, 2022: 17). Êzidilik inancı, tetkik edildiğinde ise eski Mezopotamya kültürü, Gnostisizm, Maniheizm, Mazdaizm ve Mitraizm gibi çeşitli inançların etkilerini taşır. İslam öncesi Kürt dinî gelenekleri de Êzidiliğin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Êzidilik, 12. yüzyılda Adî b. Müsafır’ın mistik öğretileriyle önemli bir dönüşüm yaşamıştır. Êzidilerin inançlarına göre Allah (Ezi, Hûda veya Xweda) tektir ve Êzidilerin tek tanrı inançları vardır; fakat bu inanç Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam’daki gibi İbrahimi dinler kategorisinde değerlendirilmemektedir (Ahmad, 2022; Gülnihal, 2018; Salloum, 2016; Turan, 1993). Zira Êzidilerin inançlarına göre Allah, emirlerini yedi melek vasıtasıyla iletmiştir. Bu meleklerin öncüsü Melek Tavus’tur. Melek Tavus, Allah’ın faal ve icracı meleğidir (Lescot, 2001: 41). Kimi Ezidi anlatılarında Sultan Yezid, Adî b. Müsafır ve Melek Tavus birlikte tanrının tecellisi olarak kabul edilmiştir (Kreyenbroek & Reşow, 2011:684). Tarihsel bir kişilik olarak Adî b. Müsafır’ın Şam’a bağlı Balbek nahiyesinin Beytifar köyünde 1071’de doğduğu tahmin edilmektedir. Adî, otuzlu yaşlarda Bağdat’a gidip dinî eğitim alarak sonrasında Laleş’e dönüp şeyhlik mertebesine ulaşmıştır. Şeyh Adî’nin 1161’de vefat ettiği söylenmektedir (Ahmad, 2022; Guest, 2021; Salloum, 2016; Bozan, 2012). Şeyh Adî, Ehl-i Sünnet geleneğine bağlı bir âlim ve mutasavvıf olarak tanınmış, eğitimini Bağdat’ta tamamladıktan sonra Hakkari dağlarında inzivaya çekilmiş ve Laleş’te bir zaviye inşa ederek ilim ve irşatla uğraşmıştır. Şeyh Adî’nin şöhreti, Adeviyye tarikatının ortaya çıkmasına yol açmıştır (Bozan, 2020:226). Şeyh Adî, Êzidiler için bir yol gösterici olarak bilinmektedir. Dinî bağlamda Êzidiler, şeyh, pir ve mürit gibi toplumsal kастlara ayrılır. Kitabü’l Cilwe (vahiy kitabı) ve Mushafa Reş (kara kitap) Êzidilerin kutsal kitaplarıdır. Kitabü’l Cilwe, Melek Tavus’un hükümdarlığı ve sınırsız kudretini ilan ederken; Mushafa Reş yaratılış, insanlığın kökenleri, inancın antik tarihi ve yasakların bir listesinin kaydını içermektedir. Êzidiler, dinî metinlerini Qewl denilen ilahi kitaplarda birleştirmişler ve Qewwal denilen eğitim uzmanları bu Qewlleri ilahi tarzında okumaktadır (Kreyenbroek, 2014). Êzidilik inancı tek tanrılıdır;

güneş Tanrı'nın sureti ve O'nun ışığının yansıması olarak kabul edilmektedir (Omer, 2018; Kreyenbroek, 2014). Ezidiler Allah'a inanmakta ve onun meleği olarak kabul edilen Melek Tavus'u rehber edinmektedir. Êzidi kıssa veya anlatılarında Sultan Yezid, Şeyh Adî ve Melek Tavus üç kutsal olarak kabul edilir. Bu kutsallar, imanın esasları olarak görülmektedir. Bu arada şunu ifade etmek lazımdır ki kamuoyunun ve nazari bilgi sahiplerinin belirttiği: "Yezidiler şeytana taparlar" kanaati tamamen mesnetsizdir (Okçu, 1993:23). Êzidiler geleneksel olarak kırsal alanlarda yaşamış ve eğitim düzeyi düşük⁵ bir toplum olarak bilinmişlerdir; ancak 1970'lerden itibaren onların eğitim ve kültür düzeyleri artmıştır. Bununla birlikte Şengal'de yaşayan Êzidiler, hâlâ eskisi gibi dışa kapalı ve muhafazakâr olarak yaşamaktadırlar (Ahmad, 2022; Amedi, 1991; CRPME, 2016; Salloum, 2016).

Êzidi inancı ve etnik yapısı ile ilgili görüşmecilerden toplanan veriler, birincil kaynak olarak yazılmıştır.

"Biz beşeriyete değil Tanrıya ve kadim geçmişimize bağlıyız. Dolayısıyla Êzidi kadim inancı, toprağımız ve kültürümüz en önemli yaşam dayanaklarımızdır. Tüm Êzidi halkının bildiği gibi ve dünyanın malumudur ki biz Êzidiler, tarihte çok defa soykırım gibi felaketlere uğramışız. Fakat her dönem, Büyük Yezdan'ın desteği, toplumsal hafızamız ve inançlarımız sayesinde bu felaketlerin üstesinden gelmişiz" (K1, 07.06.2024 tarihli görüşme).

"Gelenegimizde Allah inancı önemli bir mefhumdur. Êzidi kelimesi 'Ez' ve 'da' kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. Bu kelime *beni yaratan* anlamına gelmektedir. Biz Êzidilerde bir söz vardır: *Başını ver ama sırrını verme*. Yani Êzidiler canları pahasına dinlerini ve kültürlerini savunurlar" (K2, 23.05.2024 tarihli görüşme; K3, 11.06.2024 tarihli görüşme).

"Şunu ifade etmem gerekir ki biz Êzidiler de Kürt'üz; fakat dinî ayrımlardan dolayı hem birlikte yaşadığımız Araplar hem de diğer Kürtler biz Êzidilere gerçek anlamda bir yönetsel pozisyon vermemişlerdir. Elbette biz ve diğer Kürtler kardeşiz ama gerek eski yönetim zamanında gerekse şimdiki yönetim zamanında biz Êzidiler her isteğimizi yönetimlere kabul ettirememişiz" (K4, 09.05.2024 tarihli görüşme).

Êzidiler inanç ve geleneklerini kendilerine yönelik her tür saldırı ve yok etme politikasına rağmen koruyabilmişlerdir. Mülakatçılar da bu durumu açıkça dile getirmişlerdir.

"Êzidi inancı, çok eski ve kadim bir felsefeye sahip bir inançtır. Êzidi inancı doğadan çıkmış ve doğaya da dönecektir" (K2, 23.05.2024 tarihli görüşme).

"Özellikle IŞİD saldırılarından sonra Êzidiler, başlarına gelen katliamlardan dolayı kültür ve inançlarına daha fazla bağlanmışlardır" (K6, 21.05.2024 tarihli görüşme).

"İnanç ve gelenekleri komşu halklarından farklı olan Êzidi toplumu saldırı, işkence hatta jenosit gibi fiillerle karşılaşmışlardır (K4, 09.05.2024 tarihli görüşme). Öte taraftan Êzidilerin tarih boyunca temel problemleri, birlikte yaşadıkları diğer din ve inançlar tarafından kabul edilmemeleri veya inkâr edilmeleridir. Ayrıca Êzidiler kendilerini savunacak güç ve imkânlardan da mahrum oldukları için defalarca soykırımlarla karşılaşmışlardır" (K5, 05.06.2024 tarihli görüşme).

Yukarıda verilen görüşme notlarında Êzidi geleneği, Êzidiler için bir yaşam dayanağı olarak görülmesine rağmen bu inanca sıkı bağlılığın günümüzde azalarak sürdürüğüne yönelik belirlemeler de vardır.

"Êzidilerin bir kısmı eskisi gibi gelenek ve adetlerine bağlı değildir. Özellikle iletişim ve eğitimin etkisi ile Êzidi toplumunda da bir takım dönüşümler vardır. Ama Şengal'de

⁵ Êzidilerin eğitim düzeyinin düşük olmasının temel nedeni, kast sistemine benzer bir sosyal yapının, sınıfların uğraş alanlarını ve toplumsal rollerini sınırlandırmasıdır. Özellikle mürit sınıfının yalnız ziraatla meşgul olmasına yönelik dini emir, geniş nüfusu oluşturan müritlerin okuma yazma öğrenmelerini engellemiştir (Okçu, 1993:76).

yaşayan Êzidiler eski adetlerine bağlıdır. Bunun yanında tüm Êzidiler inançlarına olan bağlılığı sürdürmektedir” (K1, 07.06.2024 tarihli görüşme).

Êzidiler içinden bazı gruplar kendilerini Kürt olarak değerlendirmemektedir (K5, 05.06.2024 tarihli görüşme). Onlara göre Êzidiler Kürtlerden farklı gelenek, inanç ve yaşam şekline sahip olup onların kökensel olarak kendilerini Kürtlerden farklı tanımlanması gerekmektedir. Kheider Domle ve Hadi Baba Şeyh gibi Êzidi temsilcileri de bu görüşü savunanlar arasındadır. IŞİD’in Êzidilere karşı gerçekleştirdiği saldırılardan sonra bu görüşün taraftarları daha da artmıştır (CRPME, 2016: 25).

Êzidilerin Anayasal Temsilîyetleri

Irak Devletinin tarihinde ilk defa 6 Ekim 1924’te vatandaşlık kanunu yazılmıştır. Bundan sonra 1925, 1958, 1964, 1968, 1970 ve 2005 Anayasaları (Kanun-i Esasiler) yazılmıştır. Fransız Devriminin getirdiği İnsan Hakları Bildirgesinden de etkilenecek yazılan ilk Irak Anayasasında düşünce ve inanç özgürlüklerine yer verildiği görülmektedir. 1925 Anayasası’nın 6’ncı maddesinde; “Irak’ta din, dil ve etnik köken farklılıkları olsa da kanun önünde bütün Irak vatandaşları eşittir” hükmüne yer verilmiştir. Bu hususlar anayasanın 5. maddesinde de belirtilmiştir; fakat bu vatandaşlık: “birey için siyasi bir oluşum yani kişiler için devlete bağının sembolize edilme şeklidir” denilmiştir (İbrahim, 2022b). Ayrıca 1958 Anayasasının 3. maddesine de “Arap-Kürt başta olmak üzere Irak’ta yaşayan halkların hak ve özgürlükleri yasal güvence altına alınmıştır” fıkrası eklenmiştir (Kutschera, 2001: 238-240). 1968 Anayasasında (madde 1 ve 21) Kürtlerin dili ve kimliğinin tanınmasının yanında toplumsal ve siyasi haklarına yönelik bazı düzenlemeler vardır; fakat bu düzenlemeler sonra uygulamaya geçirilememiştir (İbrahim, 2010). Baas Partisi, 1958 Anayasasının 3. maddesini ihlal edip Irak’ın Arap ulusunun bir parçası olduğunu iddia ederek Kürt halkını yok saymıştır (Barzani, 2006). Sonuçta Êzidiler de Kürt oldukları için anayasal olarak aynı kategoride değerlendirilmişlerdir. Nitekim Cumhurbaşkanı, Devrim Komuta Konseyi, Genel Kurmay Başkanı gibi icra makamlarının emirleri kanun hükmünde değerlendirildiği için bu makamlar, anayasa hıfzında siyasi kararları alıp uygulayabilmişlerdir. 1968 Anayasasında da tüm vatandaşların sosyal, siyasi ve diğer haklar bakımından eşit olmasından söz edilmiştir; fakat bu haklar milli güvenlik açısından Devrim Komuta Konseyinin dolayısıyla Baas Partisinin onayına da bağlanmıştır. Bu anayasada din özgürlüğüne de yer verilmiştir (İbrahim, 2010). Fakat anayasa ve yasal düzenlemelerde hassaten Êzidi halkının inanç ve geleneklerini düzenleyen bir maddeye rastlanmamıştır. Nitekim görüşme yapılan Êzidiler, Irak anayasalarının ve diğer hukuki düzenlemelerin kendilerine yönelik olumlu sonuçlar vermediğini aktarmışlardır. Ayrıca Êzidilerin, Irak Anayasası altında yeterince temsiliyet görmediği de ifade edilmiştir (K7, 13 Haziran 2024 tarihli görüşme). Irak Devleti manda altında kurulunca Türkiye, İngiltere ve Fransa gibi devletler burada etkili olmuşlardır. Dolayısıyla Êzidiler, hangi devletin kendilerini siyasi olarak destekleyeceğini bilememişlerdir. Aynı şekilde Êzidiler günümüzde de IKBY ile Irak Arap bölgesi arasında bir kararsızlık içindedirler. Bu anlamda hangi tarafın geleceklerine yönelik olumlu karar vereceğini bilememektedirler (Salloum, 2016: 80). Êzidilerin anayasal temsiliyetleri ile ilgili görüşme notlarının hepsi aynı minvalde ilerlemiştir.

“Irak devleti kurulduğundan 2003’e kadar Êzidiler resmi haklara sahip olmadıkları gibi rahat bir yaşam da sürememişlerdir. Kanunlarda da Êzidi haklarına yönelik düzenlemeler yapılmamıştır” (K8, 24.06.2024 tarihli görüşme).

“Irak Anayasasında Êzidilere yönelik bir düzenleme ve belirleme olmadığı için bu halk devamlı haksızlığa uğramıştır. Hasetten Êzidilerin din ve kültürlerini düzenleyen bir yasa da olmamıştır. Devlet, İslami temellere göre kurulmuştu ve yazılan anayasa da diğer inançları içinde barındırmamıştır. Biz Êzidiler de İslam dinini ön plana çıkaran yasalara göre yaşamak zorunda kalıyorduk” (K9, 27.06.2024 tarihli görüşme).

Anayasal temsiliyet bir tarafa, Irak’ta yaşayan Araplar dışındaki diğer halklar Araplaştırılmaya çalışılmıştır (Ahmad, 2014: 15). 1925 tarihli Irak Anayasasının 18. maddesinde: “Irak vatandaşlarının tamamı medeni ve siyasi haklardan yaralanma konusunda eşittirler” yazılmıştır. Bu maddede dil, etnik köken ve din ayrımı gözetilmemiştir (Abdülkerim, 1983: 88). Aynı anayasanın 13. maddesinde Irak

devletinin resmi dini İslam olarak belirlenmiş; fakat farklı dinlere mensup olanların da dinlerine göre ibadet etmeleri garanti altına alınmıştır (İbrahim, 2022b: 441). Görüşme yapılan bir Êzidiye göre:

“Irak Devletinin kuruluşundan sonra Êzidiler krallık ve cumhuriyet rejimleri altında kanunda belirtildiği gibi rahat bir yaşama kavuşamamışlardır. Êzidiler yerleşim yerlerinden göç ettirilip onların yerine Araplar yerleştirilmiştir. Êzidiler devamlı Araplaştırılmaya çalışılmış, bu siyaset 1991’e kadar devam etmiştir. Êzidiler, devlet belgelerinde Arap olarak kayıt edilmiştir ve dinleri de İslam dini olarak yazılmıştır” (K5, 05.06.2024 tarihli görüşme).

Genel çerçeveden bakıldığında 1925 Anayasasının, Irak’ta yaşayan tüm halkları ve özellikle kadınları merkeze alan tam bir eşitliğe dayandığından söz edilemez. Örneğin 1946’da çıkarılan seçim kanununda kadın seçmenlere yer verilmediği görülmektedir. Seçim kanunun 11/2 maddesinde “zikredilen ve yirmi yaşını dolduran her Iraklı, (seçim listelerinde adı kayıtlı olmasa bile) seçmen olarak kabul edilir...” denilmiştir. Fakat kadınlar bu belirlenimden istisna tutulmuşlardır. Şu hususu da dile getirmek lazımdır ki 1970 anayasası (madde 19) ile cinsiyet eşitsizliğine neden olan uygulamalar kaldırılmıştır (Adaly, 2001; İbrahim, 2010). 1970 Anayasasında (madde 5) Irak milleti Kürt ve Arap olmak üzere iki millet olarak kabul edilmiştir. Kürtlerin milli hakları kabul ve ikrar edilmiştir. Ayrıca Süryani gibi halkların dillerini resmi alanda konuşma ve öğrenmelerine izin verilmiştir (İbrahim, 2010: 181). Hâsılı Irak Anayasasında Irak’ta yaşayan halklara yönelik dil, din, ifade özgürlüğü, eğitim hakkı konusunda maddeler bulunmakla birlikte bunların büyük bölümü kâğıt üstünde kalmış ve uygulamaya geçmemiştir. Irak anayasalarının amacı, siyasi iktidarın amaçladığı hususların gerçekleştirilmesidir. Öte yandan düşünce, basın ve inanç özgürlükleri devletin koyduğu kanunlara uygun olmalıdır (Abdülkerim, 1983; İbrahim, 2010; İbrahim, 2022b).

2003 yılında Amerika, Irak’ı işgal edip Baas rejimine son vermiştir. 2005 yılında tüm Irak halkını kapsayan yeni bir anayasa yazılmıştır. Bu anayasanın 15. maddesinde: “Her fert yaşama, güvenlik ve özgürlük hakkına sahiptir. Yetkili yargı organları tarafından verilecek kararlar ve yasayla belirlenecek hâller dışında bu haklardan mahrum bırakılma veya hakların sınırlandırılması yasaktır” ibareleri yazılmıştır. Bütün Irak halkı cinsiyet, etnik köken, mezhep, inanç ayrımı yapılmadan kanun önünde eşit sayılmıştır (madde 14) (İbrahim, 2010: 199-200). Zaten 2005 Anayasasına göre Irak devleti federal bir yapıya kavuşturulmuştur (madde 1). Êzidiler inanç ve geleneklerinin anayasal güvence altına alındığını düşünmeye başlamışlardır. Ancak, resmi yapılar ve kurumlar bu haklara yanıt vermedikçe, anayasal haklar, Êzidilerin resmi olarak tanınması ve vatandaşlar arasında eşitliği tek başına garanti edememiştir. Her ne kadar IKBY diğer azınlıkların inanç ve aidiyetlerini korumaya yönelik düzenlemeler yapmışsa da anayasada (madde 2/a bendi) devletin resmi dinî İslam olarak tanımlanması, diğer dini grupları Müslümanlığın hegemonyasına maruz bırakmıştır (Institute for International Law and Human Rights Report, 2013). Yapılan görüşmelerde bu konuda olumlu söylemlere de rastlanmıştır.

“1991-2003 yılları arasında Êzidi yaşam alanlarının yüzde yirmisi özgürlüğüne kavuşmuştur. Böylece IKBY’ye bağlı Zaho, Duhok kentleri ile Rekan gibi mıntikalarda yaşayan Êzidiler kimlik, din ve kültürlerini özgürce kullanıp yaşamışlardır. Bu dönemde Êzidiler bilim, edebiyat ve sanatta ilerlemeler kaydetmişlerdir” (K5, 05.06.2024 tarihli görüşme).

2005 Anayasası ile birlikte, temel hak ve özgürlüklerin anayasada normatif olarak düzenlendiğini ve modern anayasalarda olduğu gibi güvencelerinin arttırıldığını görmekteyiz (İbrahim, 2010:222).

Irak anayasalarında tüm Irak halkının ırk, mezhep, inanç, etnik köken ayrımı olmadan kanunlar önünde eşit olduğundan söz edilmiştir. Fakat esas mesele anayasa veya yasalarda bu maddelerin geçmesinden çok bunların uygulanmasıdır. 2005 Anayasasından önceki yasal düzenlemelerde bireysel hakların büyük bir bölümü Devrim Komuta Konseyinin vicdanına kalmıştır. Tabi şu hususu da dile getirmek gerekir, 1992’de Kürtler kendi parlamentolarını kurup yeni anayasa yapılıncaya kadar bir takım yasal düzenlemeler yapmışlardır (Bendi, 2002; Gunter, 2017).

“2005 Anayasası ile Êzidiler siyasi, eğitim, kültür ve ekonomik konularda daha iyi bir seviyeye gelmişlerdir” (K6, 21.05.2024 tarihli görüşme).

“Êzidiler Irak krallık rejimi zamanında olumsuz olarak kodlanmıştır. Cumhuriyet ve özellikle de Baas Partisi döneminde Êzidiler, Araplaştırılmaya çalışılmıştır. Kuşkusuz Êzidiler, 1991’den sonra etnik, dinî ve kültürel vb. bazı yasal haklara kavuşmuşlardır. Êzidiler böylece özgürleşmeye başlamışlardır. 1991’den sonra Kürt Bölgesel Hükümeti, Êzidi gelenek ve inançlarının özgürce yaşatılmasına ve bunlara yönelik eğitime destek vermiştir. Tabi Êzidileri korumak için daha kat edilmesi gereken uzun yol vardır” (K2, 23.05.2024 tarihli görüşme; Salloum, 2016).

Yukarıdaki anlatılara rağmen görüşmelerde Êzidilerin günümüzde siyasal temsil konusunda bazı sıkıntılar çektiği de dile getirilmiştir.

“2005 Anayasasına göre Êzidilerin sadece Şengal’de beş parlamenterinin mecliste olması gerekir; fakat tüm Êzidilerin mecliste sadece bir parlamenterisi vardır. Bu durum, Êzidilerin halen yeterince temsil edilmediklerini gösterir” (K3, 11.06.2024 tarihli görüşme).

“Hem Irak Anayasasında hem de günümüzde Êzidiler yeterince temsiliyet bulmamışlardır. Irak Devleti, İslam dışı etnik grup ve inançlara parlamentoda dar bir kota belirlemiştir; fakat Êzidilerin nüfuslarına göre kendilerine tanınan kota eksik olmuştur. Bunun sonucunda Êzidiler anayasa ve diğer yasalarda yeterince temsil edilmemişlerdir” (K5, 05.06.2024 tarihli görüşme).

2010 seçimleri öncesinde Irak Parlamentosu, Seçim Kanunu’nda değişiklik yapmıştır (2009 tarihli 26 sayılı kanun, değiştirildiği şekliyle). Seçim kanunun 15. maddesine göre Musul’da mecliste Êzidilere bir sandalye verilmiştir (Saleh & Salloum, 2023; Duman, 2014).

“Êzidiler Irak devletinde hiçbir zaman yönetsel pozisyonlara gelmediği gibi rahat bir yaşam da sürmemişlerdir. 1991’de Kürtler, Irak Baas rejiminden kurtulup kendi yönetimlerini kurunca Êzidiler de özgürleşip kendi kendilerini idare etmeye başlamışlardır” (K1, 07.06.2024 tarihli görüşme).

Ezcümle ile IKBY’de 2005 Anayasası ile etnik ve dinî gruplara yönelik haklar arttırıldığı gibi hoşgörü politikası da uygulanmaktadır (CRPME, 2016: 10).

Êzidilerin Birlikte Yaşadığı Halklarla Toplumsal İlişkileri

Irak’ta Arap ve Kürtler dışında Keldani, Asuri, Ermeni, Türkmen vb. etnik ve dinî gruplar yaşamaktadır. Her bir etnik ve dinî grup kendi gelenek ve inançlarına göre yaşamalarına rağmen bunların birbirleri ile tarihsel ve toplumsal ilişkileri olmuştur. Êzidi halkı genelde diğer gruplardan yalıtık yaşamış olsa da günümüzde bu mümkün değildir. Bu çalışma için yapılmış görüşmelerde Êzidilerin diğer halklarla ilişkilerinin nasıl olduğu sorulmuştur. Aşağıda verilen anlatılarda görüleceği gibi Êzidi halkı diğer topluluklarla barış içinde yaşamak istemiştir. Fakat IŞİD saldırılarından sonra Araplarla duygu kopukluğu olduğu dile getirilmiştir. Bu istisnanın dışında Êzidiler başka inanç ve etnik yapıya sahip insanlara karşı hoşgörü politikası içinde olmuşlardır.

Êzidiler, inançları gereği tüm canlılar ve doğa ile barışık yaşarlar. Bu konuda Êzidilere ait olduğu söylenen eski bir dize aşağıya alınmıştır;

Li borê hûr suwar bin (özgür atlara binin)

Ji hemû nefsa ra guhdar bin (tüm canlılara karşı duyarlı olun)

Di gel hemû mexluka da diyarbin (tüm mahlûklara karşı dürüst olun) (Dinnayi, 2019: 16).

“Êzidiler birlikte yaşadığı hiçbir halka baskı yapmadıkları gibi onlarla barış içinde yaşama taraftarı olmuşlardır” (K5, 05.06.2024 tarihli görüşme; K2, 23.05.2024 tarihli görüşme).

“Êzidi halkı, kendilerini savunmak dışında hiçbir etnik ve dini kesimle savaşmamışlardır. Êzidiler ancak kendilerine doğru bir saldırı olduğunda karşı saldırıya geçmişlerdir” (K10, 11.05.2024 tarihli görüşme).

“Êzidi halkı kendileri ile yaşayan Arap, Ermeni, Asuri ve Türkmen gibi halklarla her zaman barış içinde yaşamayı istemiştir. Bununla beraber, IŞİD saldırıları sonrasında Êzidiler güvenliklerini hiçbir devlet ve etnik kimliğin keyfiyetine bırakmadan kendileri sağlamaya çalışmışlardır” (K7, 13 Haziran 2024 tarihli görüşme).

“IŞİD saldırılarından sonra Êzidiler ile Araplar arasında ciddi duygu kopukluğu olmuştur. Çünkü bazı Araplar IŞİD’i, Êzidilere karşı desteklemişlerdir” (K6, 21.05.2024 tarihli görüşme).

“Biz Êzidiler, komşularımız olan bazı Araplar dışındaki tüm halklarla barış ve huzur içinde yaşamak istiyoruz. Bu anlamda diğer etnik ve dinî gruplarla ilişkilerimiz iyidir; fakat bazı Araplarla ilişkilerimiz iyi değildir. Bunun nedeni, bazı Arapların Êzidilere karşı hoşgörülü olmaması ve bunların IŞİD’e destek vermeleri olmuştur” (K1, 07.06.2024 tarihli görüşme).

“Êzidi halkının birlikte yaşadıkları diğer halklara zararı olmamıştır. Hatta Êzidi inancı, diğer insanlara karşı inanç, kimlik ayrımı yapmadan hoşgörülü davranmayı buyurur. Êzidilikte kin ve nefret yoktur; fakat 2014’ten sonra IŞİD’e destek vermiş bazı Araplara karşı bir mesafe oluşmuştur. Êzidiler, söz konusu Arapların, yasaların önünde hesap vermesini istiyorlar ve onlarla alış veriş kesmişlerdir. Bunun dışında Êzidilerin diğer halklarla ilişkileri iyi durumdadır” (K9, 27.06.2024 tarihli görüşme).

“Biz Êzidiler, barışçıl bir halkız ve tüm insanlarla birlikte huzur içinde yaşamak isteriz. Bir halktan bize karşı bir saldırı olmadığı sürece biz hiçbir insan veya gruba saldırmayız ve tüm insanların hukukunu korumaya çalışırız. Mesela IŞİD Musul, Telafer gibi yerlere saldırıp oraları işgal edince söz konusu yerlerde yaşayan Şii mezhebine bağlı Müslümanlar, Sünni Müslümanlara değil bize sığınmışlardır. Çünkü Şiiler, Sünnilerin içinde IŞİD militanı olduğunu ve onlara zarar vereceğini düşünüp biz Êzidileri daha güvenilir bulmuşlardır. Biz de bize sığınan Şiilere her türlü desteği verdik. Bizim temel felsefemiz komşularımız olan tüm halklarla ırk, din, dil farkı gözetmeden birlikte bir yaşam inşa etmektir” (K4, 09.05.2024 tarihli görüşme).

Yukarıdaki görüşmelerde görüldüğü gibi Êzidi halkı, komşuları olan diğer etnik ve dinî gruplarla dostça yaşamak istediklerini ifade etmişlerdir. Fakat görüşme yapılan Êzidiler IŞİD terör örgütüne destek vermiş Arapları da hafızalarında olumsuz olarak kodlamışlardır.

Êzidilere Yönelik Saldırıları

Êzidiler tarih boyunca hem komşuları olan devletlerin hem de diğer dinî ve etnik grupların saldırılarına maruz kalmışlardır. Êzidiler bu saldırılar neticesinde büyük kayıp verip toplu göçlere maruz kalmışlardır (Moawad, 1940; Omer, 2018). Êzidiler son IŞİD saldırılarıyla birlikte çok sayıda katliam ile karşılaşmışlardır (Xemo Xıdır, 2022). Êzidi halkının hafızasında karşılaştıkları çok sayıda etnik temizlik harekâtı vardır. Bunun dışında Êzidiler hayatlarını devamlı haksızlık, adaletsizlik ve trajedilerle dolu bir yaşam içinde geçirmişlerdir (Xetari, 2022; Ahmad, 2022; Al Jaziri, 2019). Kimi Müslüman devletlerin âlimleri tarafından Êzidi dininin hükümsüz olduğuna yönelik fetvalar verilmiştir. Irak, Yemen, Karabağ ve Tatar âlimlerden gelen fetvalarla Êzidilerin öldürülmesine yönelik emirler çıkarılmıştır (Ahmad, 2022: 51-55). Tarihçi Siddîq ed-Demlûcî’ye (1368/1949) göre Êzidilerin baskı ve katliamlara uğramasının nedeni, onların inancının sapkın olarak değerlendirilmesi ve bu konuda fetva verilmesidir. Metin Bozan’ın aktardığına göre Ebû Hâmid Muhammed b. Yunus (XIII. Yy.), Ebû Firâs (658/1259-1260), Ali Efendi(XVII. yy.), Hayyatzade (VXII. yy.) ve Molla Yâsin el-‘Umerî’nin (XVIII. yy?) fetvaları ile Ebu’s-Suûd el-‘Îmâdî’ye nispeti oldukça tartışmalı olan bu fetvalar yukarıda söz edilen fetvalara örnek olarak verilebilir. Özellikle “Yezidi Taifesinin Mezhebi ve Onlar ile Onların Elinde

Bulunan Mallara Uygulanacak Hükümün Beyanı Hakkında uygulanacak hükme dair” fetvanın tekrarlanması ve farklı dönemlerde yaşamış Şîfkî, er-Rebetkî ve Mevlânâ Sâlih Hekkari gibi birden fazla din bilginine nispet edilmesi oldukça dikkat çekicidir (Bozan, 2020: 227-228). Öyle anlaşılmaktadır ki IŞİD saldırılarından önce de Êzidi halkı kan ve gözyaşının gölgesinde yaşama tutunmaya çalışmıştır (Salloum, 2016). Görüşmelerde Êzidilerin karşılaştıkları saldırılara yönelik soruya verilen cevaplarda saldırı ve katliamlar sıkça vurgulanmıştır.

“Êzidilerin tarihi kan, gözyaşı ve göç üzerine şekillenmiş bir tarihtir” (K8, 24.06.2024 tarihli görüşme).

“Êzidiler tarih boyunca hep jenositlerle karşılaşmışlardır. Êzidilerin komşuları defalarca Êzidiler üzerinde katliamlar yapmışlardır. Mesela Kürt mirlerinden Muhammed Rewanduzî’nin (*Mirê Kore/Kör Mir*) 1832’de Êzidilere karşı gerçekleştirdiği saldırılar bunlardan sadece birisidir. Muhammed Rewanduzî saldırısı ve diğer saldırılarda on binlerce Êzidi hayatını kaybetmiş ve yüzlerce Êzidi kızı kaçırılmıştır. Bu saldırılar Êzidi halkının iradesini ve onların geleceğe yönelik umutlarını da kırmıştır” (K3, 11.06.2024 tarihli görüşme).

“Êzidilere karşı sistematik ve psikolojik saldırıların hedefinde onların dinini ortadan kaldırmak olmuştur. Fakat Êzidiler canları pahasına din ve kültürlerini korumaya çalışmışlardır” (K10, 11.05.2024 tarihli görüşme).

1921’de Irak devleti kurulduğunda Arap kimliğine dayanan ve diğer etnik ile dinî grupları yok sayan bir politika güdülmüştür. Amaç, siyasi rejime muhalif olabilecek tüm sesleri kırmaktır. Nitekim Şengal Dağında diğer toplumdaki izole edilmiş bir insan topluluğu olan Êzidiler, devlete tehdit olarak görülmüştür (Salloum, 2016: 15-16).

“1921’de Irak devleti kurulduğundan itibaren devamlı darbeler olmuştur. Bu anlamda devlet güçleri, devamlı halka karşı acımasız olmuşlardır. 1961 ile 1975 yılları arasında Kürtler ile devlet arasındaki çatışmalarda Êzidiler iki tarafın da arasında kalmışlardır ve ayrıca en büyük kayıpları da Êzidiler vermiştir. Êzidilerin köyleri çatışma alanı olmuştur çünkü Êzidiler de Kürt hareketine destek vermiştir. Ama buna rağmen Müslüman Kürt köyleri, Êzidi köyleri gibi savaşın arasında kalmamıştır. Çatışmaların ortasında kalan Êzidiler işkenceye maruz kalmış, köyleri bombalanmış ve göç etmişlerdir. Irak-İran savaşı olduğunda da Êzidiler hem saldırılara uğramış hem de tarım ve hayvancılık yapamadıkları için ekonomik durumları da kötüleşmiştir. Bu dönemde devletin ekonomik durumu da kötüydü ve vatandaşlarına bir şey verememiştir” (K4, 09.05.2024 tarihli görüşme).

“Elimizdeki anlatılar ve yazılı metinlere göre Êzidiler yetmiş dört ferman veya jenositte karşılaşmışlardır. Bunun birinci sebebi onların etnik kökenidir, ikincisi Êzidi inancıdır. Êzidiler Emevi, Abbasi, Safevi, Osmanlı gibi devletler tarafından kabul edilmemiştir. Bu devletler ekonomik ve siyasal anlamda Êzidi toplumuna yönelik baskıda bulunmuşlardır” (K5, 05.06.2024 tarihli görüşme).

“Elimizdeki belgelere göre Êzidiler altmıştan fazla toplu katliam ile karşılaşmışlardır. Bunlar sadece alan yazına geçenlerdir aslında bu katliamlar yetmiş dört adettir” (K6, 21.05.2024 tarihli görüşme).

Êzidiler birlikte yaşadıkları Müslümanlar tarafından devamlı ayrımcılık ve ötekileştirme politikaları ile karşılaşmışlardır (Salloum, 2016: 60).

“Êzidiler tarih boyunca etnik kimlik ve inançlarından dolayı ayrımcılık ve saldırılarla karşılaşmışlardır. Êzidilere saldıran grup veya devletler onları yok etmek istemişlerdir; fakat Êzidiler, tüm bunlara rağmen varlıklarını sürdürmeye devam etmektedirler” (K7, 13 Haziran 2024 tarihli görüşme).

“Tarihten günümüze kadar Êzidiler katliamlarla karşılaşmıştır. 2014 katliamı bunların içinden en kanlısı ve en büyüklerindendir. Bunun yanında Êzidi toplumu ekonomik, siyasal ve sosyal olarak büyük felaketler yaşamıştır” (K10, 11.05.2024 tarihli görüşme).

Êzidilerin tarihinde karşılaştıkları en kapsamlı ve sonuçları ağır olan saldırı, 3 Ağustos 2014’te Koço köyünde başlayan IŞİD saldırısıdır. Bu saldırılarda binlerce Êzidi erkeği öldürülmüş, Êzidi kadınlar kaçırılmıştır. Esir edilen kadınlar her türlü işkence ve cinsel saldırıya maruz bırakılmıştır (Al Qaidi, 2018: 19-20; Omer, 2018: 8). IŞİD, esir ettiği Êzidi kadınlarını köle pazarlarında satmış, onlara cinsel zorbalık yapmış ve onları zorla İslam’a geçirme gibi fiillerde bulunmuştur (Xetari, 2022: 10). 21. yüzyılda Êzidilere yönelik IŞİD saldırıları tüm dünyayı ilgilendiren büyük bir trajedidir. Özellikle kadınlara yönelik cinsiyetçi saldırılar Êzidilere yönelik etnik ve dini temizliğin çok ötesinde sonuçlar doğurmuştur (Salloum, 2016: 7). IŞİD Saldırıları ve sonuçları ile ilgili anlatılar aşağıya çıkarılmıştır.

“IŞİD 3 Ağustos 2014’te Şengal’e bağlı Koço köyünde işgale başlamış ve Êzidilere karşı insanlık dışı muamelelerde bulunmuştur. IŞİD vahşeti, günümüzde de Êzidi halkının zihninde canlılığını korumaktadır” (K3, 11.06.2024 tarihli görüşme).

“Biz Êzidiler tarihte çok defa saldırıya uğramışız ve bu saldırılarda zayıf da olsa mücadelemizi vermişiz. 2014 yılında IŞİD terör örgütü bize saldırınca biz yine mücadelemizi verdik. IŞİD saldırınca halkımız Şengal Dağına sığınmıştır. Êzidiler, IŞİD’e karşı silah, gıda ve diğer ihtiyaçlarının eksikliğine rağmen büyük bir iradeyle mücadele etmişlerdir. Êzidiler verdikleri kararlı mücadele ile kurtulmaya çalışmışlardır. Yani halkımız toprağı, şerefi için sonuna kadar mücadele etmiştir. Saldırlardan kurtulan insanlarımız Duhok, Zaho gibi yerlere sığınıp gerekli desteği almışlardır” (K4, 09.05.2024 tarihli görüşme).

“Êzidi tarihine baktığımızda, Êzidilerin devamlı acı çektiğini, inanç ve geleneklerinden dolayı dışlandığını görüyoruz. Özellikle İslam dininin Êzidilerin yaşam alanlarında yayılması ile Êzidi halkı daha fazla sıkıntı çekmiştir. Bunun temel nedeni, İslam dini mensuplarının bu dinin dışındaki din ve inançlara olumlu bakmamasıdır. Bu bakımdan Êzidi denilince fermanlar akla geldiği gibi ferman da denilince Êzidiler akla gelmektedir; çünkü bu halkın tarihi fermanlarla yazılmıştır” (K4, 09.05.2024 tarihli görüşme; Omer, 2018: 16).

“Êzidi düşmanlarının saldırıları sadece öldürme, talan etme değildir; bunun yanında Êzidi inancı, kimliği, sanatı, tarihi gibi toplumsal değerleri yok edilmeye çalışılmıştır. Êzidiler, bu tarihsel ve toplumsal değerlerini korumak için devamlı göç etmişlerdir” (K7, 13 Haziran 2024 tarihli görüşme).

“Bana göre Êzidiler, birkaç sebepten dolayı baskı ve saldırılara uğramışlardır. Birincisi, Êzidiler Irak’ta stratejik bölgelerde yaşıyorlar. Êzidilerin yaşadığı Şengal, Laleş vb. yerler yeraltı kaynakları bakımından zengindir. Bundan dolayı Êzidi düşmanları onları oralardan atmak istiyorlar. İkincisi, Êzidi inançlarının birlikte yaşadığı diğer toplumların aidiyetlerinden farklı olması Êzidilerin dışlanmasına sebebiyet vermiştir. Üçüncüsü, Êzidiler etnik olarak Kürt’tür, bundan dolayı Kürtlere saldıran halklar, Êzidileri de saldırılarının hedefine koymuşlardır. Öte yandan tarihin derinliğine baktığımızda komşularımız olan halklar din ve etnik milliyetçilik yapmışlardır. Êzidiler olarak bizler aidiyetlerimizi onların isteğine göre değil kendimize göre yaşamışız. Mesela bizim Allah veya Tanrı algımız doğaldır, asla siyasi amaçlara hizmet etmez. Biz fikri ve dinî aidiyetlerimizi kendimize göre anlamlandırıp yaşadığımız için, diğer halklar bizi “kafir” olarak tanımlamışlardır. Oysa bizim mutlak bir tek Tanrı inancımız vardır” (K9, 27.06.2024 tarihli görüşme).

2003'ten sonra da Êzidiler yeni çatışmaların içine girmişlerdir. Müslüman Kürtlerin yeni müzakere koşulları içinde Şii-Sünni güç ve çıkar çatışmaları içinde Êzidiler de dinî aidiyetlerinden dolayı yeni fetvaların hedefi hâline gelmişlerdir (Salloum, 2016: 16).

“1991’den önce Irak’ta baskıya uğrayan diğer haklar gibi Êzidiler de büyük sıkıntılar yaşamışlardır. Hatta Êzidi toplumu dinî ritüellerini bile serbestçe yapamamışlardır. Dilimizi konuşamıyorduk, okullarda dinimizi öğrenemiyorduk bunlar gibi çok zorlukla karşılaşıyorduk. 1991’den itibaren kısmen bir rahatlanma olsa da 2003’te Amerika tarafından Baas Rejimi ortadan kaldırılıncaya kadar Êzidiler tam olarak rahat yaşamamışlardır. Çünkü Êzidilerin yaşadıkları toprakların yüzde doksanı Irak devletine bağlıydı. 2003’te oluşan özgürlük, on yıla yakın sürmüştür. 2014’te başlayan IŞİD saldırıları ve çevremizdeki radikal parti ve örgütler bizi rahat bırakmamışlardır. IŞİD saldırıları bizleri her bakımdan büyük trajedilere maruz bırakmıştır. IŞİD saldırıları olunca IKBY’ye bağlı bölgelerde yaşayan Êzidiler diğerlerine göre daha iyi koşullarda olmuşlardır. Arap bölgelerinde yaşayan Êzidiler günümüzde de çok iyi şartlarda yaşamıyorlar” (K9, 27.06.2024 tarihli görüşme).

“Ortadoğu üzerinde çıkarları olan Amerika gibi küresel güce sahip bir devlet çıkarlarının gereğine göre hareket edip bu gün yardım ettiği bir devlet veya toplumu yarın rahat bir şekilde yalnız bırakabilir. Bu bakımdan Amerika isteseydi IŞİD bize katliam yapamazdı. Mesela IŞİD bize saldırırken Amerika uçakları onların üzerinden uçup sadece resim çekmişlerdir. Yani IŞİD’in çok sayıda devletin planı olduğunu biliyoruz. Ama her şeye rağmen Êzidiler, günümüzde, tarih boyunca karşılaştıkları sıkıntılara rağmen, dünyanın gündemindedir ve eğitimin de sayesinde geleceğe umutla bakabilmektedir” (K4, 09.05.2024 tarihli görüşme).

“IŞİD saldırılarından önce Êzidilerin yüzde doksanı Kürt Yurtseverler Birliği partisini desteklemiştir. Fakat IŞİD saldırılarından sonra Êzidilerin siyasal bilinci yükselmiş ve onlar farklı partilerde siyaset yapmaya başlamışlardır. Şu hususu da dile getirmek istiyorum, bazı Êzidiler IŞİD saldırılarından önce az da olsa kendilerini Arap ve Kürtlerden farklı dinî ve etnik grup olarak görmüşlerdir. Fakat saldırılar esnasında Êzidi halkı, Kürt peşmergeleri ve Irak ordusu tarafından yeterince savunulmayınca yukarıdaki düşünce daha yoğunlaşmıştır. Yani bu süreçten sonra bazı Êzidiler kendilerini Müslüman Kürt ve Araplardan ayrı bir etnik ve dinî grup olarak görmeye başlamışlardır. Fakat ben bir tarihçi olarak şunu söyleyebilirim ki Êzidiler kadim olarak Kürt’tür. Êzidilerin Kürt olmadığı fikri bilinçli olarak yapılan bir siyasettir ve bunun amacı Kürtleri parçalamaktır” (K5, 05.06.2024 tarihli görüşme).

Sonuçta IŞİD, 5.838 (3.192 kadın ve 2.646 erkek) Êzidiyi Şengal ve çevresinden kaçırmış bunların yaklaşık 1.300’ünü katletmiştir (Baadri, 2022; Salloum, 2016: 111). Bu etnik temizlik hâlâ Êzidi halkının siyasal ve sosyal belleğinde yer edinmektedir. Saldırılarından sonra Êzidiler, Kasım Şeşo komutanlığına kendi “Şengal Savunma Birliklerini (YBŞ, Yekineyên Berxwedana Şengal)” kurmalarına rağmen hâlâ yeterince güvende olmadıklarını dile getirmişlerdir (Omer, 2018). Bu arada YBŞ de peşmergeye bağlı askeri birliktir.

Aşağıdaki görüşmede, IŞİD saldırılarının Êzidi yaşamında bazı olumlu durumlara da sebebiyet verdiği dile getirilmiştir.

“IŞİD saldırıları ile Êzidi halkı büyük acı ve felaketler yaşadı; fakat bu saldırılar Êzidi halkının uyanışına ve bilinçlenmesine sebebiyet vermiştir. Mesela Êzidiler bu saldırılar başlayınca silahlı güçlerini oluşturmuş ve kendi aralarında geniş uzlaşa sağlamışlardır. IŞİD saldırıları, Êzidiler için beraberinde avantajlar da getirmiştir. Êzidiler böylece kendilerini ve topraklarını koruma gücünü elde etmişlerdir (K7, 13 Haziran 2024 tarihli görüşme).

Êzidilerin Maruz Kaldığı Göçler

Bu başlıkta Êzidilerin 20. yüzyılda karşılaştıkları göçlerin sebep ve sonuçlarına yönelik soruya cevap aranmıştır. Êzidi göçlerine yönelik literatürdeki verilerle de konu desteklenmiştir. Êzidi toplumu siyasal nedenlerle tarih boyunca göçlere maruz kalmıştır. Günümüzde de Êzidiler sosyal ve siyasal ayrımcılık, yaşam şartlarındaki istikrarsızlık, gelecek ile ilgili kaygılar ve buna bağlı güvensizlik, düşünce ve ifade özgürlüğünün olmaması gibi nedenlerle Irak'tan dış ülkelere göç etmek istemektedirler (Salloum, 2016: 121-122; Omer, 2018: 17). Êzidi göçleri sadece Irak'la sınırlı değildir ayrıca Orta Doğu'nun diğer bölgelerindeki Êzidiler de siyasal, etnik ve dinî ayrımcılıklardan dolayı göç etmek zorunda kalmaktadır (Ahmad, 2022: 57). Örneğin 19 ve 20. yüzyılda Doğu Anadolu'da yaşayan Êzidilerin göçleri artmıştır. 19. yüzyılda Osmanlı Devletinin modernleşmesi ile geleneksel askerlikten zorunlu askerliğe nedeniyle Êzidiler göç etmiştir. Ayrıca, Birinci Dünya Savaşı'nda Êzidilerin, Osmanlı Devletine karşı Ermeni ve Ruslarla hareket etmeleri onların göçlerini hızlandırmıştır. Bu göçle Anadolu Êzidilerinin bir kısmı Erivan, Gürcistan ve Tiflis gibi yerlere göç etmişlerdir (Bozan, 2024: 421). Zulüm, ayrımcılık, din değiştirme baskısı ve savaş nedeniyle binlerce Êzidi başta Almanya olmak üzere dünyanın değişik ülkelerine göç etmişlerdir. Özellikle Irak devleti, 1961-1991 yılları arasında Kürtlerle savaşınca Êzidiler de saldırıların hedefi olmuş ve göç etmeye başlamışlardır. Çünkü Irak devletinin amacı, Êzidilerin dinî ve etnik kimliklerini yok etmektir (Dinnayi, 2019; Salloum, 2016).

Êzidilerin belirlenmelerine göre onlar tarihlerinde onlarca kez büyük katliamlara uğramışlardır. En büyük katliam da 3 Ağustos 2014'te IŞİD tarafından Şengal ve çevresine gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmalara göre IŞİD saldırılarında katliamın dışında binlerce kadın esir alınmış, Êzidilerin yaşam alanları tahrip edilmiş ve bunların travmaları günümüzde de devam etmektedir. Bunun yanında 2014'ten beri hâlâ Kuzey Irak'ta Çadır kentlerde binlerce Êzidi düzensiz yaşam koşullarında hayata tutunmaya çalışmaktadır (Qaidi, 2019; Xetari, 2022). IŞİD saldırılarından önce Irak'ta 700.000 Êzidi yaşıyordu ancak saldırılar sonrasında Êzidilerin yaklaşık 200.000'i başka ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. IŞİD saldırıları sonucunda 6.404 Êzidi (3.538 kadın ve 2.866 erkek) örgütün eline düşmüş, bunlardan 1.293'nün katledildiği belgelenmiştir. Sadece 2.649 kişi kurtarılabilmektedir. Günümüzde Irak Kürt Bölgesinde yaklaşık 500.000 Êzidi yaşamaktadır (Dinnayi, 2019; Ketî, 2019; Omer, 2018; Salloum, 2016). Êzidilerin Irak'taki nüfusunun gittikçe azalmasının temel sebebi devamlı gerçekleşen göçlerdir.

IŞİD saldırıları neticesinde IKBY, yaklaşık 1,5 ile 2 milyon mülteciye ev sahipliği yapmıştır. IKBY İçişleri Bakanlığı Ortak Kriz Koordinasyon Merkezi'ne göre bu sayının az bir kısmı evlerine dönmüşler veya üçüncü bir ülkeye göç etmişlerdir (Taha & Rasheed, 2019: 2). Günümüzde Irak'ta yaşayan Êzidilerin %75'i yerlerinden edilmiştir (Salloum, 2016: 12).

Göç ile ilgili yapılan görüşmelerden elde edilen verilere göre göç olgusu Êzidi toplumunun tarihinin bir parçası olduğu bulgularına rastlanmıştır.

“Irak krallık rejimi döneminde özellikle de 1925-1935'te Şengal'e yönelik saldırılar olmuş ve Êzidiler göç etmek zorunda kalmışlardır. Cumhuriyet rejimine geçiş (1958) ile Êzidiler çok göç yaşamamıştır; fakat göç etmeyen Êzidiler de Araplaştırılmaya çalışılmıştır. Bana göre bu da büyük bir jenositir. Enfaller döneminde (1983-1988), Êzidiler çok kurban vermişler, geri kalanları da farklı yerlere göç etmişlerdir” (K5, 05.06.2024 tarihli görüşme).

“Biz Êzidilerin yaşamında en önemli problemlerden birisi de yaşadığımız zorunlu göçlerdir. Bu göçler yüzünden, toplumsal olarak huzursuz olduğumuz gibi ailelerimiz de dağılmıştır. Bunun yanında, kadim topraklarımızdaki nüfusumuz devamlı azalmıştır” (K1, 07.06.2024 tarihli görüşme).

“Bilindiği gibi Êzidi tarihi jenosit, katliam ve göçlerle doludur. Bunlara rağmen Êzidi toplumu dillerini, kültürlerini ve inançlarını korumuşlardır. Fakat Êzidiler, jenosit ve enfallerden dolayı dünyaya dağılmışlardır. Oysa Êzidi toplumunu birleştiren temel husus dinleri ve onlar için sembol olan Laleş'tir. Maalesef IŞİD saldırılarından sonra hem Kürt bölgesinde hem de Arap bölgesinde yaşayan Êzidiler, dış göç vermeye başlamışlardır. Bana

göre bu da bir çeşit jenositir çünkü halkımız tarihi ve kültüründen uzaklaştırılmıştır” (K9, 27.06.2024 tarihli görüşme).

“Arap yönetimi ve özellikle de Saddam Hüseyin döneminde, yurtdışına mecburi göç etmiş Êzidilerin geride kalmış aileleri hapsilere atılmış ve onlara ciddi sıkıntılar çıkartılmıştır. Bu dönemde göç edenler genelde kaçak yollardan göç ettiklerinden nadiren ailelerini de götürebilmişlerdir. Geride kalan aileler, ciddi sorunlar yaşamıştır. Günümüzde kişinin ihtiyari göçüne izin vardır; fakat yurtdışına doğru olan bu göç genelde kaçak yollardan gerçekleşmektedir. 20. yüzyılda Êzidi halkının büyük bir kısmı siyasi nedenlerle yaşam alanlarını bırakıp göç etmiştir” (K4, 09.05.2024 tarihli görüşme).

“1990’lı yıllarda Êzidiler sadece saldırı ve katliamlardan dolayı değil, aynı zamanda eğitimsizlikten, ekonomik durumun kötü olmasından dolayı da göç etmişlerdir” (K3, 11.06.2024 tarihli görüşme).

“İŞİD saldırılarından sonra Êzidi halkı iç ve dış göçler vermiştir. Irak’ta kalan Êzidiler, genelde çadır kentlerde ve zor koşullarda yaşamaya başlamışlardır” (K7, 13 Haziran 2024 tarihli görüşme).

“İŞİD saldırılarından sonra yoğun göçler yaşanmıştır. İŞİD saldırılarından sonra yaklaşık iki yüz bin Êzidi Almanya, Avusturalya, Kanada gibi yerlere göç etmiştir. Saldırılarından sonra Irak’ta yaklaşık yirmi çadır kent kurulmuştur” (K2, 23.05.2024 tarihli görüşme).

“Aslında Êzidiler devamlı ama az yoğunluklu göçlere maruz kalmışlardır; fakat 2014’te İŞİD saldırılarından dolayı çok daha yoğun ve kitlesel Êzidi göçleri olmuştur. 2014’ten sonra Şengal, Şeyhan, Başika, Barzan gibi yerlerde yoğun bir Êzidi göçü yaşanmıştır. Irak’taki Kürt ve Arap bölgelerinde toplamda 500 bin ile 700 bin arasında Êzidi nüfusu vardır. Dolayısıyla bu nüfusa göre Êzidi göçleri, diğer halklardan daha fazla olmuştur” (K9, 27.06.2024 tarihli görüşme).

“İŞİD saldırılarıyla sağ kalan Êzidiler, kitlesel göçe maruz kalmışlardır. Êzidilerin bir kısmı Duhok, Zaho gibi yerlere bir kısmı da Türkiye’ye göç etmiştir. Avrupa’ya göç edenlerin bir kısmı yollarda can vermiş, bir kısmı da gittikleri yerlerde derbeder olmuşlardır” (K3, 11.06.2024 tarihli görüşme).

“İŞİD saldırısı sonucu yaşanan iç göçler genelde Kürt bölgesine doğru olmuş ve göç edenler yaklaşık 15 kampta yaşamaktadırlar. Dış göçler ise genelde Almanya ve Avusturalya’ya doğru olmuştur. Irak’taki Çadır kentlerde durum iyi değildir, yerel hükümet çadır kentlere yardım etmiş ama doğal olarak sorunlar devam etmektedir. Göç sonucunda aileler parçalanmış ve aile bütünlüğü de bozulmuştur” (K9, 27.06.2024 tarihli görüşme).

“2014’te başlayan İŞİD saldırıları ile Êzidiler için demografik, coğrafik ve dinî başta olmak üzere yaşamın her alanında ciddi sıkıntılar olmuştur. Êzidilerin yaşam alanlarında göç ettirildiği bu dönem, Êzidi tarihine kapkara bir zaman dilimi olarak geçmiştir” (K5, 05.06.2024 tarihli görüşme).

“2014’ten sonra Êzidilerin coğrafik ve demografik durumu değişmeye başlamış ve Êzidiler topraklarından göç etmeye başlamışlardır. Mesela Şengal’in kuzeyindeki Êzidiler burayı boşaltınca Haşdi Şabi güçleri buralara yerleşmişlerdir. Êzidilerin yaşam alanlarını terk edip göç etmelerinin temel gerekçeleri, onların geleceğe dair bir umutlarının olmaması ve ileride karşılaşılabilecekleri olası bir saldırıda savunmasız kalacakları kaygısıdır” (K5, 05.06.2024 tarihli görüşme).

Göç, Êzidi toplumunun tarihinde devamlı vuku bulan bir olgudur. Êzidilere göre göç aynı zamanda Êzidi toplumunun parçalanması ve inancının kaybolması anlamına gelmektedir. Êzidi dini liderlerinden Hadi Baba Şeyh’e göre “Êzidiler Müslüman, Hristiyan, Yahudi ya da başka bir dine geçmektense ölsün; fakat kanı toprağına aksın. Başka bir ifade ile yurtdışına doğru olan göçler, Êzidi

toplumunu parçalayıp zamanla onların yok olmasına neden olacaktır”. Şu husus da önem arz eder, Êzidiler yurtdışına göç etse de Irak ile ilişkilerini kesmezler. Mesela bazıları Irak’a dönüp burada evlenip (dış evlilik yasaktır) tekrar yurtdışına geri gitmektedir (CRPME, 2016: 21).

Êzidilerin Gelecek Beklentileri

Bu başlık altında, Êzidi halkının geleceğe yönelik beklenti ve kaygılarına yönelik sorulan soruya gelen cevaplar yazılmıştır. Görüşme yapılan kişilere göre onların gelecekte temel beklentileri kadim gelenek ve inançlarının yaşatılması, gençlerinin eğitim alması, bağlı oldukları devlet veya yerel yönetimlerin Êzidilerin yasal ve anayasal haklarının teori ve uygulamada sağlanmasıdır. Bunun yanında Êzidi halkının başka soykırımlara uğramaması için her türlü tedbirin alınmasıdır. Toplanan verilere göre bir kısım Êzidi geleceğe umutla bakarken; bir kısmı da geçmişteki acı tecrübelerin etkisi ile gelecekte tam güven içinde yaşayacaklarından emin olamamaktadır.

“Biz Êzidiler günümüzde kurumsallaşmışız. Mesela Duhok ilinde Laleş Kültür Merkezimiz (Bingeha Laleş) var ve burası çok aktif bir yerdir. Aynı şekilde dergilerimiz, televizyon kanallarımız ve gazetelerimiz vardır. Biz Êzidiler eğitime büyük önem vermekteyiz. Köy ve kentlerde açılmış yaklaşık 38 derneğimiz var, buralarda eğitim verilmekte ve kültürel faaliyetler yapılmaktadır. Ayrıca Êzidiler resmi okullarda da eğitim-öğretim görmektedirler. Êzidiler içinde yaklaşık 6.000 aydın, yazar, eğitimci vardır ve bunlar Êzidiler üzerine çok sayıda kitap ve diğer literatür oluşturmuştur. Sadece benim Êzidiler ve Kürtler üzerine 48 kitabım vardır. Günümüzde çok sayıda master ve doktora yapan Êzidi genci vardır ve bunlar inanç, kültür ve geleneklerimizin devamı için her türlü akademik çalışmayı yapmaktadır” (K4, 09.05.2024 tarihli görüşme).

“Şunu ifade etmek isterim ki Êzidi halkının geleceği ve umudu Êzidi gençleridir. Êzidi gençleri kendilerini eğitmelidir ve yaşamın her alanında bilinçli bireyler olarak halkına hizmet etmelidir” (K7, 13 Haziran 2024 tarihli görüşme).

“Diğer toplumlarda olduğu gibi Êzidiler de günümüzde özellikle teknolojinin etkisi ile eski kültürel yaşamı, adet ve gelenekleri esnetmişlerdir. Yani eskisi gibi kültürel mirasa bağlılık çok fazla yoktur. Fakat yine de biz Êzidiler kendi kültür ve adetlerimizi akademik desteklerle de korumaya çalışıyoruz. Mesela Bingeha Laleş kültürel mirasımızı ve dinî aidiyetlerimizi korumamız için bizlere ciddi katkılar sunmaktadır. Êzidiler olarak temel amacımız folklorumuzu ve diğer aidiyetlerimizi korumaktır; fakat özellikle gençlerimiz teknolojik gelişmelerin etkisi ile yaşlılar gibi aynı hassasiyetler içinde değildir” (K9, 27.06.2024 tarihli görüşme).

“Biz Êzidiler olarak inanç ve geleneklerimizle atalarımızın toprakları üzerinde barış içinde yaşamak istiyoruz. Tarihte yetmiş dört jenosit ile karşılaştık ama bundan sonra kendi geleneğimiz üzerinde rahat yaşamak en büyük beklentimizdir” (K9, 27.06.2024 tarihli görüşme).

“2003-2014 yılları arasında Musul’a bağlı Şengal, Şeyhan, Başika gibi yerler özgürleştirilmiştir. Êzidiler söz konusu yerlerde, yerel hükümete bağlı olarak kendi idarelerini kurmaya çalışmışlardır. Êzidi yaşamında ciddi ilerlemeler olmuş, yerel hükümet Êzidilere maddi ve manevi her türlü desteği vermiştir” (K5, 05.06.2024 tarihli görüşme).

Yukarıda verilen ve Êzidilerin geleceğe dair olumlu beklentilerine rağmen bazı Êzidilerin siyasi ve sosyal anlamda geleceğe yönelik beklentileri olumsuz olmuştur. Görüşme yapılanlardan bazıları yerel ve merkezi hükümet tarafından Êzidilere yeterince siyasal temsiliyet vermediğini dile getirmişlerdir.

“Kürt parlamentosunda Êzidiler yeterince temsil edilmiyorlar. Parlamentoda Kürtlerin dışındaki etnik ve dinî gruplara 10⁶ sandalye kotası verilmiştir. Êzidiler Kürt olduğu için bu kotanın içinde değerlendirilmezler; fakat Êzidi adaylarının seçilmesi zorlaşmıştır. Çünkü parlamento adaylarının çoğunluğu Müslüman Kürtlerin aşiret üyeleri ve dinî önderlerinden oluştuğu için bunların seçilme oranı daha yüksek olmaktadır. Êzidiler de seçimlerde Müslüman Kürt adaylarını desteklemelerine rağmen kendileri yeterince temsil edilmiyorlar. IKBY kurulduğundan beri her dönem, mecliste sadece bir tane Êzidi parlamenter yer almıştır. Bu anlamda Êzidilerin temel eleştirisi, mecliste Êzidilerin yüksek karar alma teşkilatlarında, yürütmeye ve diğer karar alma süreçlerinde yeterince temsil edilmemesidir” (K5, 05.06.2024 tarihli görüşme).

“Êzidiler tarihte onlarca katliam ile karşılaşmışlardır; fakat en büyüğü ve kanlı olanı IŞİD saldırıları ile olmuştur. 2014’ten sonra Êzidiler evlerini, akrabalarını ve tarihi birikimlerini kaybetmişlerdir. Êzidi kızları, erkekleri satılmış, öldürülmüş, çocuklar açlık ve susuzluktan ölmüştür. Bu süreçten sonra Êzidilerin yaşama bakışı değişmiştir ve böylece hem kendilerine hem de etraflarındaki diğer insanlara güvenleri azalmıştır. Êzidiler psikolojik olarak büyük travmalar yaşamaktadır. 2014’ten sonra başlayan zor şartlardaki çadır kent veya toplu yerleşim merkezlerindeki yaşam, Êzidi halkının yaşama dair umutlarını sarsmıştır. Günümüzde de Şengal’de istikrarlı bir yaşam yoktur ve hâlâ kimlerin orayı idare ettiği belli değildir. Bundan dolayı Êzidi toplumu Irak içinde olduğu gibi dış dünyaya da dağılmış vaziyettedirler” (K9, 27.06.2024 tarihli görüşme).

“2014’te IŞİD tarafından yapılan saldırı ve katliamların üzerinden on yıl geçmesine rağmen bunların etkileri devam etmektedir. IŞİD saldırılarında üç bin Êzidi, IŞİD’in esaretinde kalmış, yaklaşık dört yüz bin Êzidi evlerinden çıkmış ve çadırlarda perişan durumda kalmıştır. Hâlâ toplu mezarlar açılmamış, Şengal’de yıkılmış Êzidi evleri yapılmamış, siyasi ve ekonomik sorunlar çözüme kavuşturulamamıştır. Günümüzde Êzidi gençleri evlenememektedir çünkü yerleşik bir düzenleri yoktur. Kısacası IŞİD saldırılarından günümüze kadar Êzidi halkı rahat ve insani şartlarda bir yaşama kavuşmamıştır” (K8, 24.06.2024 tarihli görüşme).

2005 Irak Anayasasında Hristiyan ve diğer dini/etnik gruplara kota sistemi uygulanmaktadır. Bu bağlamda, parlamentoda Êzidiler hâlâ egemen olan sosyal politikalar nedeniyle sosyal ve siyasal olarak izole edilmiş durumdadır (Salloum, 2016: 16).

“2014’ten sonra Êzidiler din, dil, kültür ve geleneklerine eskisinden daha fazla bağlanmışlardır; fakat Êzidiler siyasal olarak bir parçalanmışlık içindedir. Êzidilerin bir kısmı Arap siyasi partilerine, bir kısmı Kürt partilerine bağlıdır. Bunun nedeni Êzidi coğrafyasının parçalanması ve Êzidilerin siyasal olarak birlikte hareket edebilecek zemin bulamamalarıdır” (K5, 05.06.2024 tarihli görüşme).

Görüşme yapılan Êzidilerin merkezi ve yerel hükümetten temel beklentileri, gelecekte güvenli yaşamaları için her türlü siyasal ve sosyal önlemin alınmasıdır.

“Şurası bir gerçek ki biz Êzidiler köy ve kentlerimizden zorla göç ettirildik; fakat tüm kötü hatıralara rağmen bizler topraklarımız üzerinde yaşamaya devam edeceğiz. Irak hükümetinin de Êzidilere daha fazla hak vermesi gerekir. Hükümet, IŞİD tarafından katledilen Êzidilerin haklarını aramalıdır. Ayrıca hükümet, tüm Irak topraklarında Êzidi katliamının bir daha olmaması için her türlü tedbiri almalıdır. Irak toprakları hepimizindir ve bu topraklarda emeğimiz vardır. Bu bakımdan Êzidilerin tüm kamusal alanlarda görünür kılınması gerekir” (K3, 11.06.2024 tarihli görüşme).

⁶ Her ne kadar 2024 öncesi söz konusu kota 10 olsa da Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) Partisinin açtığı dava üzerine Irak Devleti Yüksek Yargı Konseyi (Federal Mahkeme), 21 Şubat 2024’te aldığı kararla IKBY meclisinde Asuri ve Türkmenlere 2’şer, Ermenilere de 1 milletvekili verilmesine karar vermiştir. Böylece IKBY’de diğer olarak tabir edilen etnik ve dinî gruplara mecliste toplamda 5 sandalye ayrılmıştır.

“IKBY altında Êzidiler değer görmeye başlamışlardır. Göç etmiş Êzidiler evlerine geri dönmek istiyorlar; ama eskisi gibi katliama uğrama ihtimalini akıllarına getirdikleri için dönemiyorlar. Bu bakımdan biz Êzidilerin geleceği belirsizdir. Devlet Êzidileri korumak için önlem almalıdır ki Êzidi halkı da kendine güvensin ve geleceğini şekillendirmek için uğraş versin” (K10, 11.05.2024 tarihli görüşme).

“Benim kişisel olarak Êzidi toplumuna tavsiyem dost ve düşmanlarını iyi tanımlarıdır. Çünkü bazı kesimler halkımızı yanıltıp onlar üzerinde siyaset yapmaktadırlar. Bu anlayışla kendi inançlarımız üzerine diğer gruplarla birlikte barış içinde yaşamayı umuyorum” (K1, 07.06.2024 tarihli görüşme).

“Êzidilerin temsiliyeti konusunda hem bölgesel hükümet hem de Irak merkezi devletinin daha fazla özen göstermesi gerekir. Êzidiler, bölgesel hükümette dinî kotalara sahip olmak istiyorlar” (K2, 23.05.2024 tarihli görüşme).

“Aslında biz Êzidiler yaşadıklarımızdan dolayı geleceğe yönelik çok ümitli değiliz. Fakat beklentimiz, Êzidilerin inanç başta olmak üzere tüm haklarının yasal olarak güvence altına alınmasıdır” (K2, 23.05.2024 tarihli görüşme).

Bazı yazarlara göre IŞİD saldırılarının Êzidiler üzerinde oluşturduğu derin siyasal, psikolojik ve toplumsal travmaların etkisiyle Êzidiler, Irak’ta güvenli bir gelecek beklentisi içinde değildirler (Taha & Rasheed, 2019). Êzidi toplumu defalarca soykırımlarla karşılaşmış; fakat Êzidiler gelenek ve inançlarının sayesinde her seferinde adeta yeniden doğmuş gibi yaşamlarını sürdürmeye devam etmişlerdir (Salloum, 2016: 16). Görüşme notlarından anlaşıldığı gibi Êzidiler, IKBY’de eskiye nazaran daha rahat yaşamaktadırlar. Yapılan bazı çalışmalarda Êzidilerin uluslararası koruma altında her bakımdan kendi kurum ve kuruluşlarını inşa ederek daha özgür yaşama taleplerinin olduğu dile getirilmektedir. Ancak günümüz siyasal koşulları göz önüne alındığında bu talebin karşılanması da olası görünmemektedir (Salloum, 2016: 126).

Analiz ve Değerlendirme

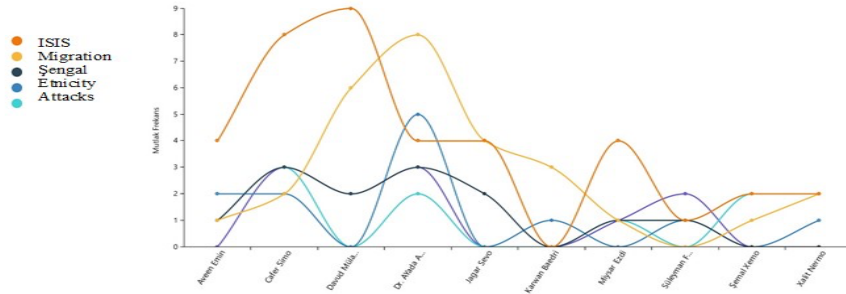
Irak devletinin kuruluşunda İngilizlerin sömürge politikaları etkili olmuştur. Devlet, on yıldan fazla sömürge rejimi altında kaldıktan sonra 1932’de bağımsızlığını almıştır; fakat devletin başındaki krallık ve sonrasında cumhuriyet rejiminde istikrarlı bir yönetim inşa edilememiştir. Devlet, devamlı darbelerin, iç ve dış çatışmaların merkezi olmuştur. Ayrıca Irak’ın çeşitli bölgelerinde şiddetli din, mezhep ve milliyetçi çatışmalar patlak vererek büyük acılara ve yıkımlara yol açmıştır. Bu çatışmalar, Irak’ta yaşayan yüz binlerce dinî, etnik ve mezhepsel topluluğun kitlesel göçüne sebebiyet vermiştir. Bu çatışmaların bir sonucu olarak Irak toprakları, çatışan güçler (Şiiler, Sünniler ve Kürtler) arasında fiilen paylaştırılmıştır (Hassan Ali, 2022: 76-77). 1991’den sonra Kürtler *de facto* da olsa Irak devletinden ayrılıp ve 2005’te yazılan anayasa ile Irak Federal Yönetimi altında özerk yönetimlerini kurmuşlardır. Irak’ta dinî bir azınlık olan Êzidi halkı da bu özerk yapının bir parçası olarak kutsal mekânı olan Laleş başta olmak üzere yaşamlarına devam etmişlerdir. Fakat görüşmelerde de dile getirildiği gibi Êzidi halkı, onlarca defa çatışma ve katliamlarla karşılaşmıştır, bunlardan en yoğunu 2014’te başlayan IŞİD saldırıları olmuştur. Êzidilerin ayrımcılık ve katliamlarla karşılaşmalarının nedeni, onların belirlemesiyle inanç ve geleneklerinin birlikte yaşadıkları diğer halklar tarafından ötekileştirilmesidir. Özellikle inançlarının, komşuları olan Müslümanlardan farklı olması Êzidileri hedef haline getirmiştir. Fakat Êzidilerin farklı inançlara sahip olması, onların dışlanması ve asimile edilmesine sebebiyet vermemelidir. Nitekim insanlar bireysel veya toplumsal olarak kendilerini bir grup, nesne, kutsal değer veya inanç sistemi ile özdeşleştirmektedirler. Bu özdeşleştirme ihtiyacı beraberinde birey ya da grup kimliğini ortaya çıkarır (Coşkun, 2003: 7). Anthony Giddens’e göre insanlar her zaman için kendilerini bir ulusun, cemaatin veya inancın parçası olarak görüp bununla özdeşleşirler (Giddens, 2012: 894). Bu durum olağan olmanın yanında Irak gibi ülkelerde çok sayıda etnik ve dinî grup var ve bunlar kendilerini aidiyetleri bağlamında tanımlamaktadır. Fakat yukarıda da değinildiği gibi Irak’ta, Araplar dışındaki

etnik ve inançlara yönelik çok tahammül gösterilmemiştir. Irak'ta demokrasinin gelişmemesinin başat nedeni, yıllarca orada yaşayan azınlıklara karşı yetkeci veya baş eğdiren yönetimlerin iktidarda olmasıdır. Bu iktidarlar, Irak'ta Arap milliyetçiliğine dayanan homojen bir toplum inşa etmek için farklılıkları asimile eden politikalar izlemişlerdir (Korkmaz, 2023: 38). Çoğulculuğu esas alan politikaların yokluğu, Irak toplumunun bir arada yaşama şansını zayıflatmıştır. Karl Marks'a göre demokrasi, toplumun tüm üyelerinin topluluk yaşamını düzenleyen karar alma süreçlerine eksiksiz katılmalarıdır (Bottomore, 1987: 11). Irak'ta çok sayıda anayasa yapılmış ve bu anayasalarda Irak'ta yaşayan tüm etnik ve dinî grupların eşit haklara sahip olduğundan söz edilmiştir. En son yazılan 2005 Irak Anayasasının 6. maddesinde de bu hususlara vurgu yapılmıştır (İbrahim, 2022a). Murice Duverger'e göre ise durum bu kadar basit değildir. Çünkü yönetenlerin dürüst bir şekilde yasalara uyarak yönettikleri sanılır; fakat gerçekte, dünyadaki anayasaların birçoğu göstermelidir ve tanımını yaptıkları rejimin pratik ile hiçbir ilgisi yoktur. Üstelik bu anayasalar, rejimi gizleyen bir paravan görevi yaparlar. Bu yüzden gerçeği bulma kuşkusu, bizi anayasada olanı değil uygulananı araştırmaya yöneltmiştir (Duverger, 1994: 9). Ayrıca Irak'ı yaklaşık otuz beş yıl (1968-2003) yöneten Baas rejimi ve başındakiler özellikle de Saddam Hüseyin, Arap olmayan Irak vatandaşlarına karşı kibir, diktatörlük ve asimilasyon politikalarını devreye koymuştur. Saddam, nihayetinde 2003'te yönetimden indirilmiştir; fakat yönetiminin etkileri hâlâ insanların hafızasında canlılığını korumaktadır. Emile Durkheim'e göre hakikati bulmanın yolu kibrin az olması, buna karşılık sevginin çoğaltılmasıdır. Bu durumda en katı kalpler yumuşar ve başkasına karşı itibar artar. Çünkü dünya sadece yönetenler için yaratılmamıştır. Tüm bireyler, ne kadar basit olursa olsun, ruhun yüksek dünyasını arzulama hakkına sahiptir. Milleti millet yapan onları yöneten kesim değil, vatandaş olarak kabul edilen kitlelerin tamamıdır (Durkheim, 2016: 32-33). Yöneticiler, siyasal ve toplumsal olarak Durkheim'in bu hassasiyetini göz önünde bulundurlarsa siyasal ve toplumsal demokrasiyi kurumsallaştırabilirler. Irak'ta yönetenler otoriter yöntemlerle iktidara geldikleri için yönetilenler üzerinde her türlü diktatörlüğü uygulayabilmişlerdir. Nitekim diktatörlük, kalıtsal yönetim ve otokratik yönetim sistemini önceler. Bu siyasal sistemlerde seçimler yoktur; dolayısıyla demokratik yöntemler de yoktur (Duverger, 1994: 11-15). Irak devletinin kuruluşundan itibaren devleti yönetenler, hep darbelerle iktidara gelmişlerdir. Dolayısıyla ülkede demokrasi işletilememiştir. Görüşmelerde Êzidilerin temel beklentisi, demokrasi ortamında kendi inanç ve gelenekleri ile diğer halklarla barış içinde yaşama isteği olarak vurgulanmıştır. Bu kısa analiz verildikten sonra, çalışmada en çok vurgulanan temel hususlar Êzidi toplumunun inanç ve geleneklerinin birlikte yaşadıkları diğer toplumlardan farklı olmasının sebep olduğu ayrımcılık, saldırı ve göç olmuştur. Çalışmada yapılan tüm görüşmelerin verileri Maxqda programı ile analize tabi tutulduğunda ortaya çıkan kelime bulutu, kelime eğrisi, kelime kodları ve kelimelerin frekans sonuçları aşağıya çıkarılmıştır.

Şekil 1. Görüşmelere yönelik kelime bulutu.

Şekil 1 incelendiğinde araştırmaya katılanların üzerinde durduğu temel hususlar: Êzidilerin inançlarından dolayı ayrıştırılması (F=14), IŞİD saldırıları (F=13), katliamlar (F=12), göç (F=11) ve anayasal temsiliyet (F=8) şeklinde sıralanmıştır. Görüşmelerde bu hususlar yoğun bir şekilde dile getirilmiştir. En genç Êzidi bireyinden en yaşlısına kadar kiminle görüşme yapılmışsa dile getirilen temel husus saldırı, katliam ve göç olmuştur.

Şekil 2. Görüşmelerde vurgu yapılan kelimelerin eğrisi.

Yukarıdaki eğride görüldüğü gibi görüşmecilerin en çok vurgu yaptığı hususlar IŞİD, göç, Şengal, etnik ayrımcılık ve saldırılardır (Şekil 2.). Burada ön plana çıkan kelimelerden birisi Şengal, Êzidilerin kutsal mekânıdır. Şengal, IŞİD'in birinci hedefi olmuştur. Şengal halkının tarih boyunca ve özellikle de IŞİD saldırılarında verdiği kayıplar, görüşmeciler tarafından sıkça dile getirilmiştir.

Şekil 3. Görüşmelerdeki kodlar.

Ethnic and religious separation of Yazidis
Massacres faced by Yazidis
Yazidi Faith
ISIS Attacks
Relations of Yazidis with the people they live with
Yazidis' expectations from the future
Migrations faced by Yazidis
Constitutional Representation

Şekil 3 incelendiğinde görüşmecilerin hafızalarında kodladığı temel hususlar en yüksek frekanstan en düşüğüne doğru: “katliam, IŞİD saldırıları, göç, etnik ve dinî ayrımlar, anayasal temsiliyet, gelecek beklentisi ve birlikte yaşadıkları halklarla olan ilişkileri” şeklinde inşa edilmiştir.

Tablo 1. Görüşmelerde geçen kelimelerin frekansı

Sözcük	Sözcük uzunluğu	Frekans	%	Derece	Belgeler	Belgeler %
İŞİD	5	38	2,23	1	9	90,00
Göç	3	28	1,65	2	9	90,00
Şengal	6	13	0,76	3	7	70,00
Etnik yapı	5	12	0,71	4	6	60,00
saldırıları	15	11	0,65	5	6	60,00
din	3	9	0,53	8	4	40,00
1991	4	8	0,47	10	5	50,00
Siyasal durum	7	8	0,47	10	3	30,00
inanç	5	6	0,35	15	3	30,00
Laleş	5	6	0,35	15	2	20,00
saldırı	7	6	0,35	15	4	40,00
İslam	6	5	0,29	20	3	30,00
jenosit	7	5	0,29	20	2	20,00
aidiyetlerimizi	15	4	0,24	23	1	10,00
Irak anayasası	9	4	0,24	23	4	40,00
Êzidiler	9	4	0,24	23	4	40,00
Ferman	2	3	0,18	26	3	30,00
Baas Paritisi	4	3	0,18	26	3	30,00
din	5	3	0,18	26	2	20,00
gelenek	7	3	0,18	26	2	20,00
inançları	9	3	0,18	26	3	30,00
katliam	7	3	0,18	26	3	30,00
kimlik	6	3	0,18	26	3	30,00
siyaset	7	3	0,18	26	2	20,00

Tablo 1’de görüldüğü gibi görüşme sonuçlarına göre en çok tekrarlanan sözcüklerin İŞİD, saldırı, din, Şengal gibi kelimelerin olduğu görülmektedir. Mesela İŞİD kelimesi görüşmelerde en az

otuz sekiz defa tekrarlanmıştır. Aynı şekilde bu kelime diğer kelimeler içinden %90 oranında dillendirilmiştir. Ayrıca göç olgusu da IŞİD kelimesi oranında ifade edilmiştir.

2014 yılında Irak ve Suriye’de başlayan IŞİD saldırıları oralarda yaşayan Kürt, Êzidi, Keldani-Süryani, Türkmen, Ermeni, Arap, Kakeyi ve Şebek gibi tüm halkları olumsuz etkilemiştir. Fakat Êzidilerin IŞİD saldırılarının birinci hedefinin olmasının iki önemli nedeni vardır. Birincisi bu grubun dinî olarak farklı olması ya da Müslüman olmamaları, diğeri ise yaşadıkları coğrafyadır. Coğrafi olarak IŞİD, çoğunlukla Musul ve çevresindeki Êzidi yaşam alanlarında aktif olmuştur ve örgüt ideolojik olarak Êzidileri bu bölgelerden temizlemek istemiştir (Taha & Rasheed, 2019: 2).

Görüşmelerin satır aralarında, IKBİ ve merkezi devletteki yargı sisteminin zayıflığı ve siyasallaşmasının devlet ile vatandaşlar arasındaki toplumsal sözleşmeyi tehdit ettiği fikri ortaya çıkmıştır. Kürt Bölgesinin azınlıklar ve mülteciler için güvenli bir sığınak olduğu belirtilmiş; ancak yerinden edilmiş kişilerin esas yaşam alanlarına dönmeleri ve topluluklarını yeniden inşa etmeleri için tam destek sağlanması gerektiği noktasında istikrarlı bir fikir beyanı yoktur. Sadece fiziksel olarak ev inşa etmenin değil, aynı zamanda güvenli yaşam ortamı inşa etmenin önemine değinilmiştir. Bu anlamda anayasal düzenlemelerin Êzidiler lehine geliştirilmesi ve siyasal temsil oranının artırılması Êzidilerin temel beklentileri arasındadır. Nitekim bu anlamda yapılan toplantı ve konferanslarda yasal ve anayasal hakların güvence altına alınması, Êzidilerin karar alma süreçlerine aktif katılımının sağlanması, sosyal ve kültürel haklarda güvence verilmesi, etnik ve dinî ayrımcılığın yasaklanması gibi hususlar Êzidilerce devamlı gündemde tutulmaktadır. Irak’ta meydana gelmiş etnik ve dinî soykırımların ulusal ve uluslararası alanda araştırarak bir mahkemenin kurulması önem arz etmektedir. Êzidiler için etnik ve dinî garantilerin anayasal olarak sağlanması, eğitim müfredatının tüm azınlıkları kapsamamasının yanında azınlıkların siyasal olarak temsiliyetlerinin artırılması önemlidir (CRPME, 2016; Taha & Rasheed, 2019). Görüşmelerde, yukarıdaki kriterlerin uygulama alanı bulmaması durumunda Êzidilerin devamlı ayrımcılık ve katliamlara uğrayacağı belirtilmiştir.

Sonuç

Çalışmanın tüm verileri birlikte değerlendirildiğinde, Êzidi halkının inanç ve geleneksel yaşamları bağlamında komşuları olan Müslüman Kürt, Arap, Türkmen vb. halklardan farklı olduğu ortaya çıkmıştır. Bu farklılık, onların siyasal ve sosyal yaşamında bir takım “ötekileştirme” politikalarına sebebiyet verdiği anlaşılmıştır. Êzidilerin Irak Anayasası ve diğer hukuki düzenlemelerde yeterince temsiliyet bulmadığı, Êzidilerin tarih boyunca katliam ve göçlere maruz kalması inanç ile geleneklerinin farklılığının bir sonucu olarak okunmuştur. Êzidi toplumundan seçilen katılımcılarla yapılan görüşmelerde öne çıkan temel esaslar: inanç, kimlik, yaşam tarzına bağlı farklılıklar Êzidiler için acı sonuçlar çıkardığına yönelik bulguları ön plana çıkarmıştır. Bunun yanında görüşülen Êzidiler tarafından diğer inanç ve etnik yapılara bağlı insanlarla birlikte ve barış içinde yaşamının, Êzidi toplumunun temel felsefesi olarak aktarılmıştır. Fakat tüm iyi niyet beyanlarına rağmen bazı Êzidilerin geleceğe yönelik ümitli olmadığı bulgularına da rastlanmıştır. Gelecek ile ilgili güvenliğin sağlanması, Êzidilerin bağlı oldukları yerel ve merkezi hükümetin yapacakları anayasal ve yasal düzenlemelere bağlı olduğu dile getirilmiştir. Yaşanılan tüm olumsuz durum ve eksikliklere rağmen Êzidilerin IKBİ altında daha güvenli olduğuna da vurgu yapılmıştır. Maxqda programı ile görüşme verileri analiz edildiğinde, Êzidi halkının toplumsal hafızasında canlılığını koruyan birinci husus IŞİD saldırıları olarak kodlanmıştır. Ayrıca Êzidiler siyasal nedenlerle devamlı göç yaşamışlar, bu göçlerin sonucunda aile bütünlükleri bozulduğu gibi onların inanç ve geleneğinin de zarar gördüğü görüşme detaylarında ortaya çıkmıştır.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure and Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers: Birinci yazar /First author % 100.
2. Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the author).
3. Hakkari Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 15.01.2024 tarih ve 2024/3 sayılı kararı ile araştırmanın etik uygunluğuna yönelik izin alınmıştır (Permission for the ethical compliance of the research was obtained with the decision of Hakkari University Scientific Research and Publication Ethics Board dated 15.01.2024 and numbered 2024/3).
4. Bu çalışma alan yazın okuması ve görüşmelere dayanan araştırma makalesidir.

Kaynakça

- Abdülkerim, I. (1983). *Irak Anayasalarında Temel Hak ve Özgürlükler*. Yayımlanmamış doktora tezi, Bağdat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YÖK tez merkezi.
- Adaly, E. (2001). *Temel hak ve özgürlüklerin özeti*. Randa yayınevi.
- Ahmad, L. (2022). *Yazidis in Syria: Decades of denial of existence and discrimination*. Syrians for truth & justice, ceasefire centre for sivilian rights, <https://stj-sy.org/en/yazidis-in-syria-decades-of-denial-of-existence-and-discrimination>.
- Ahmad, M. (2014). *From blueprint to genocide?: An analysis of iraq's sequenced crimes of genocide committed against the kurds of Iraq*. Doktora thesis, exeter universitesi, Arap and İslamic Studies.
- Al Jaziri, A. (2019). The Yazidi Kurds. *Kurdish Academy*, 73-76.
- Al Qaidi, X. T. (2018). *Layla and the nights of pain*. Azadi Press.
- Allison, C. (2001). *The Yezidi oral tradition in Iraqi Kurdistan*. Curzon Press.
- Amedi, B. (1991). *Kürtler ve Kürdistan tarihi* (Birinci Cilt). Fırat Dicle Yayınları.
- Baadri, K. (2022). *Kevokên siya Tavus (the doves of Peack's Shadow)*. Tahran Yayınevi.
- Baban, N. (2010). *Kurdistan: God's paradise and a nation's hell*, Amman.
- Barzani, M. (2006). *Barzani ve Kürt Ulusal Kurtuluş Hareketi I. V. İnce* (Çev.), Doz Yayınları.
- Bendi, A. (2022). *Koça mîlyonî: trajedî, bîrhatin, qurbanî*. Weşanxaneya Bingeha Laleş ya Rewşenbîrî û Cîvakî.
- Bottomore, T. (1987). *Siyaset sosyolojisi*. E. Mutlu (Çev.), Teori yayınları.
- Bozan, M. (2012). *Şeyh Adi b. Musafir: Hayatı, menkabevi yönü ve Yezidi inancındaki yeri* (1. baskı). Nubihar Yayınları.
- Bozan, M. (2020). XVI. Asırda Yezidiler'in (Êzîdiler) dinî statüsü hakkındaki tartışmalara dair iki belge: Mevlânâ Sâlih El-Kürdî'nin bir fetvası ile Mevlânâ Muhammed Berkâlî'nin Ta'likî. *E-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 12(27), 224-253. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.685291>
- Bozan, M. (2024). Osmanlı Yezidilerinin Güney Kafkasya'ya göçü (Tarihsel süreçte Gürcistan ve Ermenistan Yezidileri/Ezidileri). *Şarkiyat*, 16(1), 4220-444. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.1466484>
- Centre For Religious Pluralism in The Middle East (CRPME) (2016). Untying the knots of religious diversity in Iraqi Kurdistan: Deploying pluralism against barbarism. Special Report-II.
- Coşkun, A. (2003). Din ve kimlik. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24(1), 5-23.
- Dinnayi, M. (2019). Yezidi Minority and ISIS: The victims of trans-generational genocide. in; Gian Matteo Apuzzo, Sara Tesi, Sandra Pellizzoni, Tiziano Agostini (eds.), "Let's give a future to the Yazidis: cooperation interventions for new perspectives", Trieste, EUT Edizioni University of Trieste, 2020, pp. 7-21.
- Duman, B. (2014). Irak'ta 2014 seçimleri ııd operasyonları ve Irak'ın geleceği. *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM)*. Raporu No:190.
- Durkheim, E. (2016). *Ahlak ve toplum*. D. Çenesiz (Çev.), Pinhan Yayıncılık.
- Duverger, M. (1994). *Siyasal rejimler*. T. Tunçdoęan (Çev.), Yeni Yüzyıl Kitaplığı.
- Ed-Demlûcî, S. (1368/1949). *El Yezidiyyetu*. Matbâtü'l-İttihâd.

Goodman, A., Bergbower, H., Perrotte, V. & Chaudhary, A. (2020) Survival after sexual violence and genocide: Trauma and healing for Yazidi women in Northern Iraq. *Scientific Research*, doi: 12, 612-628. 10.4236/health.2020.126046.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. C. Güzel (Yay. Haz.), Kırmızı Yayınları.

Guest, J. (2021). *Jiyan di nav Kurdan da: Dîroka Êzîdîyan*. D. M. Xetari (Çev.), Sitav Yayınları.

Gunter, M.M. (2017) . Federalizm ve Irak: çözüm mü sorun mu?, F. A. Cabbar ve H. Davud. (der.), *Kürtler: Milliyetçilik ve Politika*. E. Ayhan (Çev.), Ayrıntı Yayınları.

Gülnihal, E. (2018). Yezidiliğin oluşum sürecinde tasavvufun etkisi. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*. 10(1), 172-196. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.382407>

Hassan Ali, M. (2022). The Forced Displacement of Ethnic and Religious Minorities in Disputed Areas in Iraq: A Case Study of the Post-2014 Yazidi Minority. *Arab Center for Research & Policy Studies*, <https://www.jstor.org/stable/10.2307/48677172>.

Institute for International Law and Human Rights Report (2013). Iraq's minorities and other vulnerable groups: Legal framework, documentation and human rights washington.

İbrahim, A. (2022a). Hak ve hürriyetler bakımından Osmanlı anayasal belgelerinin irak 1925 kanun-i Esasiye'ye tesiri. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 6(1). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jssh/issue/68721/1082996>

İbrahim, A. (2022b). 1925 Irak Anayasası'nda düzenlenen hak ve hürriyetler ve pozitif temelleri. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26(2), 437-473. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ebyuhfd/issue/74335/1154888>

İbrahim, A. M. (2010). *Irak anayasalarında temel hak ve özgürlüklerin gelişimi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Keti, F. (2019). *Kocho Village: 13 days from the hell of Islamic State* (Second Edition). Printed at the expense of Mr. Nechirvan Barzan's Office.

Kreyenbroek, P. G. (1995) *Yezidism - Its Background, Observances and Textual Tradition*. The Edwin Mellen Press.

Kreyenbroek, P. G. & Rashow, K. J. (2005). *God and Sheikh Adi are Perfect: Sacred poems and religious narratives from the Yezidi tradition*. Harrassowitz Verlag.

Kreyenbroek, P. G. & Reşow, X. C. (2011). *Tanrı ve Şeyh Adi kusursuzdur: Yezidi tarihinden kutsal şiirler ve dinsel anlatılar*. Avesta basın yayın.

Kreyenbroek, P. G. (2014). *Ezidilik: Arka planı, dini adetleri ve metinsel geleneği*. A. Gökçen ve D. Tanla (Çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.

Kizilhan, J. I. & Noll-Hussong, M. (2017) Individual, collective, and transgenerational traumatization in the Yazidi. *BMC Medicine*, (15), 198. <https://doi.org/10.1186/s12916-017-0965-7>

Korkmaz, E. (2023). *Irak'tan Türkiye'ye doğru Kürt göçü: naratif bir okuma*. F. Keskin (Ed.), Platanus Publishing.

Kutschera, C. (2001). *Kürt ulusal hareketi*. F. Başkaya (Çev.), Avesta Yayınları.

Lescot, R. (2001). *Yezidiler: Din, tarih ve toplumsal hayat: Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri*. A. Meral (Çev.), Avesta yayınları.

Moawad, E. (1940). *Kürtlere karşı kampanyalar ve fetvalar Osmanlı döneminde Êzidiler (MS 1513-1918)*. D. M. Xetari (Çev.), Bağdat Yayınları.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research and Evaluation Methods* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

- Okçu, D. (1993). *İslam'dan ayrılan cereyanlar: Yezidilik ve Yezidiler*. Birleşik Yayınları.
- Omarkhali, K. (2017). *The Yezidi religious textual tradition: From oral to written*. Harrassowitz Verlag.
- Omer, S. A. (2018). Yazidi Women as Odalisques: *Yazidi Women's Living Conditions under the Rulings from Islamic States*. F. Abdulrahman (Trans.), Publications of the Kurdistan Academics and Kurdistan Institution for Strategic Studies.
- Saleh, S. & Salloum, S. (2023). The Shabak in Iraq: Identity Shifts Amid Ethnic and Sectarian Divides. *Centre français de recherche sur l'Irak, (CFRI)*, 22/09/2023. <https://cfri-irak.com/en/article/the-shabak-in-iraq-identity-shifts-amid-ethnic-and-sectarian-divides-2023-09-20>.
- Salloum, S. (2016). *Êzîdîs in Iraq: Memory, Beliefs, and current genocide*. Archive of Prince Bayazid Ismail's Family. https://www.academia.edu/33292077/%C3%8AZID%C3%8ES_IN_IRAQ
- Taha, M. and Rasheed, A. (2019). Return and Recovery of the Yezidi and Christian minorities in Iraq. *Open Think Thank Conference Report*, Kürdistan Amerikan Üniversitesi.
- Turan, A. (1993). *Yezidiler: Tarihçeleri coğrafi dağılımları inançları örf ve adetleri*. Eser Matbaası.
- Xemo Xıdır, Ş. (2022). *Praktizekirina teori ya wergirtinê di edebiyata olî ya Êzidiyan da*. Senterê Beşikçi Bû Vekolinên Mirovatiyê, Weşanên Zankoya Duhok.
- Xetari, D. M. (2022). *Jeonsit Tarihi* (isim Arapçadan çevrildi). Azam Center Yayınları.
- Qaidi, X. T. (2019). *Şeva revina Zînê: Ji bîrhatinên jinka Êzdî li Koço*. Rojhelat Yayınevi.

Extended Abstract

This study aims to comprehensively examine the Yazidi community living in the Kurdish Region of Northern Iraq in religious, ethnic, and political contexts, considering both historical processes and current developments. The research delves into the historical origins, cultural structure, and religious beliefs of the Yazidis, while also analyzing their interactions with other ethnic and religious communities in the region. Throughout history, the Yazidis have faced various threats and assimilation policy due to both internal social dynamics and external political factors. In this context, the study focuses on understanding how the Yazidis' struggle for religion and identity has been shaped, particularly in response to the socio-political crises that intensified from the 20th century onwards. Political instability, wars, and forced migrations in the region have deeply impacted the traditional way of life and social structure of the Yazidis. Migration processes not only led to physical relocations but also prompted the Yazidis to redefine their cultural and religious practices. This study seeks to evaluate the social and political exclusion faced by the Yazidis, their efforts to preserve their cultural identity, and their political struggle for representation within both local and international dynamics. The research provides a detailed examination of the conflicts experienced by the Yazidis and their effects on Yazidi identity, analyzing their sociocultural and political connections within the context of relations with other regional actors. Thus, the existential struggle of the Yazidis, both in historical and contemporary contexts, is presented within a broader framework.

This research is based on both a comprehensive literature review and field-based qualitative data collection methods. A significant portion of the research data was obtained through in-depth interviews with Yazidi individuals living in the Kurdish region of Northern Iraq. These interviews were structured in a way to shed light on the socio-economic living conditions of the Yazidi community, their practices of maintaining their cultural identity, and the challenges they face in the face of political developments in the region. The data obtained was subjected to a detailed analysis in the context of the daily life experiences of the Yazidi people, their struggle to preserve their identity and the socio-political dynamics they face. In the process of this analysis, the problems and solution strategies faced by the community at both local and global levels were also evaluated and discussed in a broader framework.

When all the data of the study are evaluated together, it is revealed that the Yazidi people are different from their neighbors such as Muslim Kurdish, Arab, Turkmen, etc. in terms of their beliefs and traditional lives. This difference has led to a number of “otherization” policies in their political and social life. The fact that Yazidis are not sufficiently represented in the Iraqi Constitution and other legal regulations, and that Yazidis have been subjected to massacres and migrations throughout history have been interpreted as a result of the differences in their beliefs and traditions. The main principles that stand out in the interviews with the participants selected from the Yazidi community are the findings that differences in belief, identity and lifestyle lead to harsh consequences for Yazidis. In addition, the interviewed Êzidis stated that living together in peace with people of other faiths and ethnicities is the basic philosophy of the Êzidi community. However, despite all the declarations of goodwill, it was also found that some Yazidis were not hopeful about the future. It was stated that ensuring security for the future depends on the constitutional and legal arrangements to be made by the local and central governments to which the Yazidis belong. It was also emphasized that despite all the negative situations and shortcomings, Yazidis are safer under the KRG. When the interview data was analyzed with the Maxqda program, the main issue that remains vivid in the social memory of the Yazidi people was coded as ISIS attacks. In addition, the interview details revealed that Yazidis have experienced continuous migration due to political reasons, and as a result of these migrations, their family unity has been disrupted and their beliefs and traditions have been damaged.

Araştırma Soruları

- 1- Ezidiler tarih boyunca toplumsal ve siyasal olarak ne tür zorluklarla karşılaşmışlardır?
- 2- Tarihte zaman zaman Ezidilerin saldırılara uğradığı bilinmektedir bu konuda neler söyleyebilirsiniz?
- 3- Ezidilerin, Irak Devletinin kurulması (1921) ve günümüzdeki Kürt Bölgesel Yönetimi altındaki toplumsal ve siyasal durumunu olumlu ve olumsuz yönleri ile karşılaştırabilir misiniz?
- 4- Irak Anayasası içinde ve Kürt Bölgesel Yönetiminde Ezidilerin yeterince temsiliyet bulunduğu inanıyor musunuz?
- 5- Ezidiler 20. yüzyıldan günümüze göçe maruz kalmışlar mıdır, kalmışlarsa bu göçün sebep, sonuçları nasıl olmuş ve göç nerelere olmuştur?
- 6- 2014 yılında başlayan IŞİD saldırıları sonucu Ezidilerin genel durumunda nasıl değişimler olmuştur?
- 7- IŞİD saldırılarından sonra Ezidilerin yaşam alanlarından göç olmuş mudur?
- 8- Ezidilerin günümüzde Kuzey Irak'ta yaşayan Türkmen, Arap ve Asuri gibi halklarla ilişkileri nasıldır?
- 9- Ezidi toplumunun gelenek ve göreneklerine bağlılıkları eskiye göre nasıl bir değişim içindedir?
- 10- Bir Ezidi olarak geleceğe yönelik umut, beklenti ve planlarınız nelerdir?